

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Առաւելներ (ոտանաւոր). Միր-Կօնօ: Ոսկի հաց (բռնե-
մական հեքիաթ). Թարգմ. օր. Մ. Տէր-Յակոբեան: Փաշայի
դիւանը (Ղիրակի լեզենդաներից — ոտանաւոր). Յովհ. Կոստա-
նեանց: Մարգարիտ ծաղիկը (Անդերսէնից). Յ. Յակոբեան:
Հարէշտտան. դիւղի տեսարան (պատկեր):

Գ Ի Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Ի Ա Ր Ի Ե Ս Տ

Սկզբնական ծանօթութիւն բուսաբանութեան մասին.
V—Ունել շրթունքներու և շրթոսեւ (նկարներով). Ա. Գ.

Տ Ե Ղ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ալէքսանդրապոլի գաւառ.—Ե. Թովհեան: Հսկայական
լացող արմաւնի Եապոնիայում (պատկեր):

Հ Ե Տ Ա Ք Ր Ք Ր Ա Կ Ա Ն

Կենդանիների կեանքից. (շարուն.) Ե. Թ.: Գիտական
գրասանք.—IV. Վեգովի ժայթքումը (նկարով). Թարգմ. Կ. Մ.

Զ Ի Ա Ր Ճ Ա Լ Ի Ք

Հանելուկներ, առաջարկութիւն, բառախաղ:

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Բ Ա Ժ Ի Ն

Ուսուցչի օրագրից (դպրոցական կարգապահութիւն).
Միր—Կօնօ.

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

Ե Ի

Յ Ա Ի Ե Լ Ի Ա Ժ Ո Վ,

Դաստիարակների համար

ՏԵՍՆԵՒԶՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԵՐԻ

№ 7

Յ Ո Ի Լ Ի Ս

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ՏՊԱՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԵՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ

Типографія П. А. Мартиросіанца. Орбел. ул., домъ № 1—2

1896

Ч. 4. 4. 4. 4. 4.

Число 40. 40. 40. 40. 40.

40.

40. 40. 40. 40. 40.

40. 40. 40. 40. 40.

40. 40. 40. 40. 40.

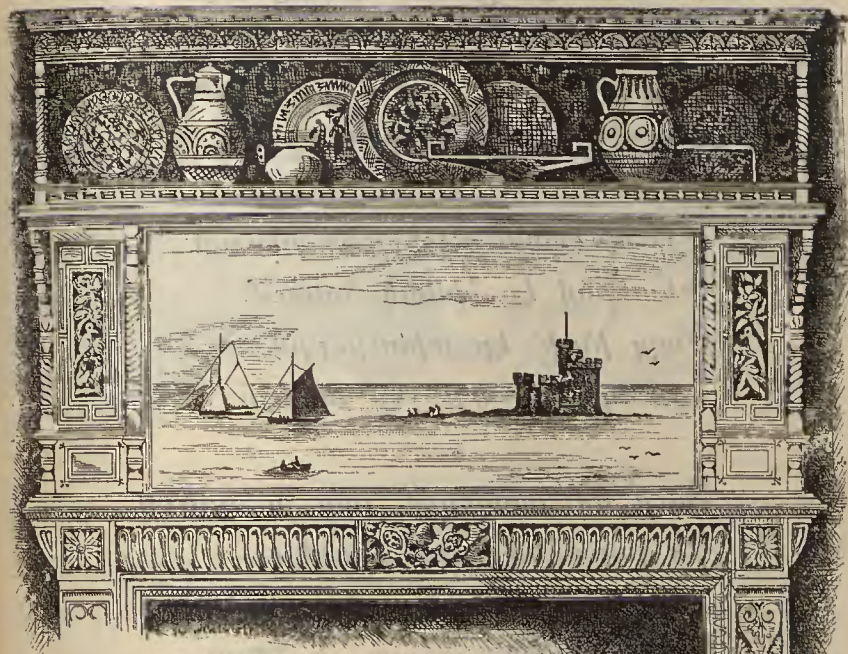
Дозволено цензурою. Тифлисъ. 18-го іюля 1896 года.

40. 40. 40. 40. 40.

40. 40. 40. 40. 40.

40. 40. 40. 40. 40.

40.

Ա Ռ Ի Ա Կ Ն Ե Ր

Քաղաքապետ է՛ն, առևանհներ,
Վեհ լեռներից ո՞ր էք սահում,
Անմիտ չեն ձեր աղաղակներ —
Գիտեմ՝ անուշ երգ էք ասում:

Al Douglas

„Լեռան լանջին, մութ ծըմակում
Մենք ձին էինք ջինջ, սառնորակ,
Բիւր ձայներով ուրախ երգում,
Այժմ ձորն ենք դիմում արձակ“:

*

Է՛յ, առևակներ, արդէն ուռած
Գետերով էք հիմակ հոսում:
Բայց ինչի՞ էք տխուր-լըռած,
Հին երգերը է՞ր չէք ասում:

*

Զուր եմ հարցնում. լաց ու կոծով
Ես լսում եմ ողբի ձայներ—
„Վա՛յ, մեղ լափեց անողոր ծով,
Է՞ր թողեցինք ազատ լեռներ“...

ՄԻՐ—ԿՕՆՑ

(Բոհեմական հեփիաք)

Եղել է չի եղել մի այրի կին: Նա ապրում էր իր մինուճար գեղեցկունի աղջկա՝ հետ, որի անունն էր Մարիաննա: Պառաւը մի համեստ և հեզաբարոյ կին էր, իսկ աղջիկը չափից դուրս հպարտ էր: Շատ փեսացուներ էին ուզում նշանել գեղեցիկ Մարիաննայի հետ, բայց ամենքն էլ մերժումն էին ստանում: Աղջկա՝ հպարտութիւնը տեսնելով՝ մայրը տխրում էր, չարանում, բայց ինքնահաւան ու կամակոր աղջկա՝ հախից դաւ չէր կարողանում:

Մէկ անգամ գիշերը պառաւի քունը չէր տանում. նա առաւ պատից կախ արած տէրողորմեան և սկսեց աղօթել Աստծուն, որ նա փափկացնի Մարիաննայի սիրտը:

Յանկարծ պառաւը լսում է, որ աղջիկը բընի մէջ ծիծաղում է:

— „Արդեօք ի՞նչ տեսաւ երազում“, շշնջաց պառաւը. իսկ առաւօտեան հարցրեց.

— „Ինչո՞ւ համար էիր այնպէս ուրախ ծիծաղում քնիդ մէջ: Ձըլինի՞ լաւ երազ տեսար:“

— Այո՛, վատ չէր տեսած երազս, պատասխանեց Մարիաննան:— Ես տեսայ, իբրեւ թէ մեղ մօտ եկել էր մի իշխանապն՝ պղնձէ կառքում նստած. նա մատիս հագցրեց ոսկի մատանի և տարաւ ինձ եկեղեցի. իսկ ժողովուրդը միայն ինձանով և Տիրամօր պատկերովն էր հիացած:

— „Մեղսալի՛ց է երազդ, մեղսալի՛ց է,“ ասաց պառաւն երեսը խաչակնքելով: Իսկ Մարիաննան դուրս վազեց սենեակից, առանց մօր ասածներին ականջ դնելու և սկսեց բարձր ձայնով երգել:

Նոյն օրը նրանց բազը մտաւ ուժեղ ձի լծած մի կառք: Մի գեղեցկատեսիլ, ունեւոր գիւղացի եկել էր գեղեցկուհուն ուզելու:

— Ես քեզ չատ եմ հաւանել, Մարիաննա, ասաց նա:— Մի՛ արհամարիր իմ գիւղական աղն ու հացը. ես աղքատ մարդ չեմ. դու ոչ մի բանի կարօտութիւն չես քաշիլ:

Փեսացուն դուր էր գալիս մօրը, բայց խլատապահանջ հարսնացուն պսակի անունն անգամ լսել չէր ուզում:

— Եթէ դու ինձ մօտ պղնձէ կառքով էլ գալիր

և ինձ համար մի ոսկի մատանի բերէիր, ես դարձեալ բեզ չէի ուզիլ, ասաց նա:

Փեսացուն մի ախ քաշեց և դուխը կախ դրած՝ թողեց, դնաց տուն:

Վրայ հասաւ երկրորդ գիշերը: Դարձեալ պառաւ ի քունը չէր տանում: Սա վերցրեց տէրողորմեան և աւելի եռանդով սկսեց Աստծուն աղօթել իր աղջկայ համար:

Յանկարծ նա լսում է, որ Մարիաննան էլի ծիծաղեց քնի մէջ:

—Տէ՛ր Աստուծ, ի՞նչ է տեսնում նա էլի երազում, մտածեց վախեցած մայրը:

Առաւօտեան պառաւը հարցրեց.—„Դու դարձեալ ծիծաղում էիր քնիդ մէջ, աղջիկս, երեւի, լաւ երազ տեսար“:

—Շատ լաւ, պատասխանեց աղջիկը:

—Ես տեսայ, որ մեզ մօտ եկել էր մի իշխանագն, արծաթէ կառքում նստած. նա ինձ մի ոսկէ մանեակ ընծայեց և տարաւ ինձ եկեղեցի, իսկ եկեղեցում ժողովուրդն ինձանով աւելի էր հիացած, քան թէ Տիրամօր պատկերով:

—„Լռի՛ր, լռի՛ր զաւակս,“ բացականչեց մայրը: „Մի՞թէ կարելի է այդ լեզւով խօսել: Աղօթի՛ր, շա՛տ աղօթի՛ր, որ մեղքից ազատուես:“

Մարիաննան չէր սիրում մօր խրատները լսել. նա ուսերը վեր քաշեց և դուրս վազեց սենեակից:

Նոյն օրը նրանց բախը մտաւ մի գեղեցիկ կառք. մի հարուստ, երիտասարդ իշխանաւոր եկել էր Մարիաննայի ձեռքը խնդրելու: „Կիսի՛ր ինձ հետ իմ աղն ու հացը,“ ասաց իշխանաւորը:

Մայրը չէր խմանում ինչպէս յայտնէր իր շնորհակալութիւնը այդ պատուի համար: Սակայն հալարտութիւնը չափ ու սահման չունի:

— Եթէ դուք արժաթէ կառքով անգամ գաւիք եւ ոսկէ մանեակ բերէիք, ես այն ժամանակ էլ ձեզ չէի ուզիլ, ասաց աղջիկը:

— „Զգո՛ւշ կա՛ց, զաւակս“, նկատեց նրա մայրը. — քո հալարտութիւնը քեզ կ'ամբախտացնի:

— Ի՞նչ ձանձրալի են այս պառաւները, իրանք էլ չեն հասկանում, թէ ինչ են առում, փնթփնթաց Մարիաննան եւ դուրս գնաց սենեակից բարձրաձայն երգելով:

Երբորդ գիշերը մայրն ի դուր էր աշխատում քնով անցնել. նա վեր առաւ տէրոգորմեան եւ սկսեց աղօթել իր սիրելի աղջկայ համար:

Յանկարծ նա լսեց, որ Մարիաննան դարձեալ բարձր ծիծաղում է քնի մէջ:

Երևի, էլի մի բան է տեսել երազում, չընչաց մայրը եւ շարունակեց աղօթել մինչև առաւօտ: Իսկ առաւօտեան հարցրեց աղջկանը. — դու էլի՞ մի բան տեսար երազում, զաւակս:

— Է՛հ, վախենում էլ եմ, թէ պատմեմ, էլի

կըսկսէք նեղանալ ու նախատել ինձ, պատաս-
խանեց աղջիկը:

— Ոչինչ, ասա՛, ասա՛ շուտով, խնդրում էր
մայրը:

— Ես տեսալ, որպէս թէ մեզ մօտ եկել էր
մի երիտասարդ պրինց, ոսկէ կառքում նստած:
Նա ընծայեց ինձ մի ձեռք հարուստ ոսկեկար
զգեստ և տարաւ եկեղեցի, իսկ եկեղեցում ժո-
ղովուրդը միայն ինձանով էր հիացած և Տիրա-
մօր պատկերը բոլորովին մոռացել էր:

Մայրը սարսափած՝ ձեռքերը կցեց իրար.
Մարիաննան վեր թռաւ անկողնից և փախաւ,
որ չըլսի մօր խրատները:

Նոյն օրը նրանց բազը մտան երեք կառք՝
պղնձէ, արծաթէ և ոսկէ: Առաջին երկու կառ-
քերից դուրս եկան գեղեցիկ, հարուստ հագն-
ւած մանկաւիկներ, իսկ երրորդից—մի գեղեցիկ
երիտասարդ՝ ոտքից մինչև գլուխ ոսկէ շորեր
հագած:

Նա ներս մտաւ տուն և Մարիաննայի առաջ
ծունկ չոքելով՝ ասաց.

— Եղէ՛ք իմ կինը և ես ձեզ կըպարգևեմ
անբաւ հարստութիւն: Ես ունեմ շատ ոսկի և
թանկագին քարեղէններ. ունեմ պղնձի, արծաթի
և ոսկի առատ հաց:

Մայրը, թէև շատ էր վարմանում իր աղջ-
կանը ցոյց տւած այդ պատւի վրայ, բայց էլի

փեսացուի խօսքերը մի տեսակ անհանգստութիւն պատճառեցին նրան: Սակայն պճնասէր Մարիաննան չըմտածեց այդ մասին:

— Երազը բարի՛ն կատարւեց, բացականչեց նա: Տեսնո՞ւմ է՞ք, մալրիկ, ես իրաւացի էի, ինչպէս և միշտ:

Եւ սենեակից դուրս վազելով՝ նա արագութեամբ մի փունջ կապեց և տաւ փեսացուին, իբրեւ նշան, որ ընդունում է նրա առաջարկութիւնը:

Փեսացուն իր կողմից հագցրեց նրա մատին մի թանկագին մատանի, ընծայեց նրան ոսկէ մանեակ և ոսկէ հագուստ:

Շքեղ վզեստը հագնելով՝ հսկարտ աղջիկը իր փեսացուի հետ շտապեց եկեղեցի, առանց մօր օրհնութիւնն անգամ խնդրելու:

Եկեղեցու դռները փակւեցին խեղճ պառաւի առաջ, որը պսակի ամբողջ ժամանակ ծնկաչոր կանգնած էր դրանք:

Եկեղեցուց դուրս գալով՝ նորահարսը թռաւ կառքը, առանց իր մօր երեսին նայելու:

Կառապանը շարժեց մտրակը և ձիաները սլացան: Շուտով կառքը մօտեցաւ մի բարձր սարի, որի լանջին երևում էր դրան նման մի անցք: Կառքը մտաւ կամարի տակ, լուեց սարսափելի դղրդոց, ճալթիւն. գետինը դողաց և ժայռը փուկ եկաւ:

Վախեցած նորահարսը բռնեց իր ամուսնու ձեռքից: „Մի՛ վախենար, գեղեցկուհիս, մենք այս րոպէին դուրս կը գանք լոյս աշխարհ“:

Նոյն րոպէին նրանց շրջապատող խաւարը լուսաւորեց հազարաւոր լապտերներով և նրանց լոյսի տակ Մարիաննան տեսաւ բազմաթիւ թզուկներ, որոնք դուրս եկան դիմաւորելու իրանց տիրոջը—Ոսկէ հանքերի Արքային: Նորահարսն միայն այն ժամանակ հասկացաւ, թէ ո՛վ էր նրա ամուսինը, բայց այդ բանը բնաւ չը տիրեցրեց նրան. այդքան անբաւ գանձերի համար, նա պատրաստ էր մինչև անգամ սատանայի կին դառնալու:

Ստորերկրեայ անցքից չետոյ աչքի ընկան խիտ անտառներ—գունատ և անկեանք անտառներ, երևացին կաղնիներ, եղևնիներ և չինարիներ: Բոլոր ծառերը, ինչպէս և գետինը, կապարեայ էին:

Վերջապէս նրանք դուրս եկան մի մեծ մարդագետին, որ ծածկւած էր արծաթէ խոտով: Այստեղ բարձրանում էր մի հոյակապ ոսկեղէն արքունիք, զարդարւած ադամանդներով և զմրուխտներով:

Կառքը կանգ առաւ դրան մօտ: Ոսկէ հանքերի Արքան ձեռքը պարզեց իր կնոջը և ասաց.

—Սյա բոլորը քոնն է, գեղեցկուհիս:

Մարիաննան հիացած էր:

Դահլիճ մտնելով, նա ուրախութեամբ տեսաւ, որ բաղնաթիւ ծառաներ վաղվղում էին շքեղ զարդարւած սեղանի շուրջը:

Նստեցին ճաշի: Բերում էին ամենաանսովոր և հիանալի կերակուրներ — գեղեցիկ համեմած զմրուխտ և սափիր, տապակած ոսկի: Բոլոր ներկալ եղողները մեծ ախորժակով ուտում էին, բացի նորահարսից, որը վերջապէս դարձաւ իր ամուսնուն և խնդրեց, որ իր համար մի կտոր հաց բերեն:

— Բերեցէ՛ք սղոնձի հաց, ասաց հանրերի Արքան:

Բայց Մարիաննան չըկարողացաւ այդ հացն ուտել:

— Բերէ՛ք արծաթի հաց, ասաց Արքան:

Մարիաննան այդ հացն էլ չըկարողացաւ ուտել:

— Բերէ՛ք ոսկի հաց, շարունակեց նորափեսան:

Մարիաննան այդ հացն էլ չըկարողացաւ ուտել:

— Ցաւում եմ, գեղեցկուհիս, ասաց նրան ամուսինը, որ քեզ էլ ոչ մի բանով մեծարել չեմ կարող: Ես ուրիշ հաց չունեմ:

Մարիաննան դառը կերպով լաց եղաւ, իսկ ամուսինը բարձրաձայն ծիծաղեց:

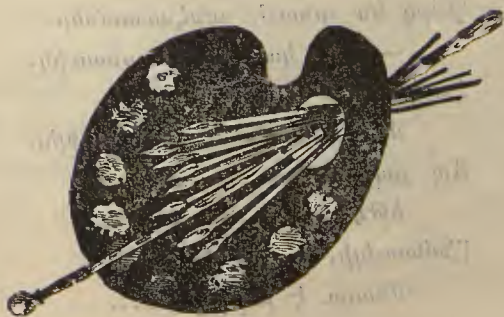
Յաւակցութեան զգացմունքը նրան անծանօթ էր. նրա սիրտն էլ մետաղից էր, ինչպէս և նրա ամբողջ թաղաւորութիւնը:

— Լացի՛ր, ինչքան ուզում ես, — բացականչեց նա, — արտասուքը քեզ չի օգնիլ: Դու ստացար ա՛յն, ինչ որ ցանկանում էիր և պէտք է դո՛ւ լինես. կեր ա՛յն հացը, որ ինքդ ես ընտրել քեզ համար:

Այն օրից Մարիաննան ապրում է իր չքեղ պալատում և սաստիկ տանջւում է քաղցից, որ չի կարողանում ոչ մի բանով չափեցնել:

Գարնանը, երբ երկրի կուրծքը բացւում է, որ իր մէջ ընդունի բարեբեր անձրևը, Մարիաննան դուրս է գալիս երկրի երեսը: Այնտեղ նա թափառում է տնէ-տուն, չոր ոսկոր կտրած ցնցոտիներ հագին, և ողորմութիւն է խնդրում: Նւ նա բախտաւոր է զգում իրան, եթէ մի որ և է աղքատ չալրտում է նրան ա՛յն, ինչ որ չլիա՛ նրա չքեղ պալատում — մի կտոր հաց և մի քաղցր ու բարի խօսք:

Թարգմ. Սր. Մ. ՏԻՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Փ Ը Շ Ի Դ Ի Ի Ա Ն Ը

(Զիրակի լեզունդաներից)

Համբերէ, Լաօ ջան,
Համբերէ,

Հիմի փաշէն քնից
կ'ելնի.

Փաշէն կ'ելնի՝ դիւան
կ'անէ.

—Փաշա, Աստուած դի-
ւանդ. անէ...

I

Քերդ են շինում, անհաւատներ,
—բերդ կուտական, անառիկ,
Հարկաւոր է նրա համար

մի քրիստոնեայ, կոյս աղջիկ.

Այդ քրիստոնեայ կոյս աղջիկը

եթէ շարւի պատի մէջ,—

Անմատչելի, որպէս մի կոյս՝

մնալու է բերդը մեծ...

II

Տեսէք, լսէք, Հայ աղջրկան Հաստ պատի մէջ են շարում,
Աղիողորմ, սրտապատառ լաց է լինում, աղաչում.

«Հէրիկ, մէրիկ, ինձ օգնեցէք... իմաց արէք դիւանը,
Թուրքի ձեռքից աղատեցէք ջահէլ-ջիւան իմ ջանը...»

Հայր, մայր չունի, անտէր, որք է Հայ աղջիկը գեղեցիկ,
Փախցրել են—ստրկացնեն, իրանց դարձնեն խաղալիկ,
Բայց չի ուզում, չի կամենում...—անկարող է, անհնար՝
Ջոհէլ իրան աղատուածիւն, ճորտ և ստրուկ միշտ դառնալ...

«Չես կամենում... Հակառակ ես—քեզ պատի մէջ կը-
շարենք...»

Մօրաքօյրը իր Հարադատ՝ վրայ Հասաւ՝ ինչ անեն...

—Մօրաքօյր ջան, ախ, Հարադատ—տես, շարեցին իմ
ոտներ...

«Քիչ Համբերէ, իմ աղջիկս, փաշան քնից կ'եննի վեր...

«Մօրաքօյր ջան, ինչ Համբերեմ, չեն խնայում ինձ շարել,
Որք աղջիկ եմ... ահա, տես, տես, մինչև մէջքս են
Հասել...»

Լուսրս թափւի, ես կուրանամ, աղջիկս, քիչ էլ Համբերէ,
Հիմա փաշէն կ'եննի քնից, փաշէն դիւանը կ'անէ...

Չէ, մարդ չըկայ, ինտան չըկայ, որ ազատէ աղջկան,
Տէր չի լինում, խլացել է, մրափում է՝ մեղկ փաշան.

«Ախ, մօրաքօյր, մինչև վիզս, սլարանոցս շարեցին,
Հնար չըկայ, մօրաքօյր ջան,—շունչս կապեց... խեղ-
ղեցին...»

—Համբերէ, աղջիկս, Համբերէ, կ'եննի փաշան իր քնից,
Կ'եննի փաշէն իր քնից,—դիւան կ'անէ, կ'աղատէ...—

Բայց շարեցին Հայ աղջրկան, ձայն-ձուն չի դալ նրանից...

—Ախ, անհաւատ... փաշա, փաշա, Աստած դիւանդ
անէ...

(ԱՆԴԵՐԱԿՆԻԳ)

Ահա լսիր ինձ, թէ ինչ պէտք է պատմեմ քեզ:

Քաղաքից դուրս, ճանապարհի վրայ, մեն-մենակ կանգնած էր ղիլ-ղական խրճիթը. երևի Հէնց ինքդ էլ տեսած կըլինես նրան: Այդ խրճիթի առաջ ընկած էր պարտիզիկը լի ծաղիկներով, որը շրջապատւած էր ներկւած տախտակեայ ցանկապատով: Հէնց այդ նոյն ցանկապատի մօտ մարմանդ կանաչ խոտերի մէջ

աճել էր փոքրիկ ծաղիկ մարգարիտը. նրան էլ փալկեցնում ու տաքացնում էր արեգակն աչնպէս, որպէս և պարտիզում աճող մեծ և հիանալի ծաղիկներին. այդ պատճառով փոքրիկ մարգարիտը ժամերով էր մեծանում:

Մի անգամ առաւօտեան նա բոլորովին բացեց իր շլացնելու չափ սպիտակ և փոքրիկ թերթիկները, որոնք կարծես թէ արեգակի շրջապատող ճառագայթներ լինէին: Մարգարտիկի մտքով չէր կարող անցնել անգամ այն, թէ ինքը մի աննկա-

ՀԱՐԷՂՍՏԱՆ. գիւղի տեսարան.

տելի էակ է այնտեղ, որպէս ամեն մի անյայտ, խղճալի ծաղիկ: Չէ, նա բոլորովին ուրախ էր իր վիճակից և զոհ. այդ տրամադրութեան տակ նա ուղղակի թեքեց իր երեսը արեգակին, նայում էր նրան և լսում արտուտին, որն այդ ժամին խայտալով երգում էր բարձր անթափանցելի օդի մէջ:

Մարգարտիկը այդ օրը իրան զգում էր այնքան բախտաւոր, որ կարծում էր թէ մի նշանաւոր տօն է իր համար. սակայն այդ օրը մի հասարակ երկուշաբթի էր. բոլոր մանուկներն ուսումնարանումն էին, և այն ժամանակ, երբ նրանք նստած նստարանների վրայ ուսանում էին, ինքն էլ հանգրտացնում էր իր զլուխը փոքրիկ ցողունի վրայ և, ըստ երեւոյթին, գասեր էր առնում թէ արեգակից և թէ այն ամենից, որով շրջապատւած էր. իսկ գասերն էին— ճանաչել Աստուծոյ բարեմտութիւնը, գլխաւորութիւնը: Եւ նա հիանում էր, որ նոյն իսկ արտուտը պարզ և քաղցր, իր երգում արտայայտում էր այն ամենը, ինչ որ ինքը լռելեայն զգում էր: Մի ինչ որ անբացատրելի հոգեզմայլութեամբ նայում էր մարգարտիկը բախտաւոր թուէնակին, որին Աստուծ երգելու և թուէլու ընդունակութիւն էր տւել, և միևնոյն ժամանակ չէր վշտանում այն բանից, որ ինքը զուրկ էր այդ ընդունակութիւններից:

— Ի՛... չէ՞ որ ես էլ տեսնելու և լսելու ընդունակութիւն ունիմ, — մտածում էր նա, — արեգակը լուսաւորում է ինձ, քամին պաչպչւում, էլ ի՛նչ հոգս ունիմ: Չէ, ես շատ հարուստ եմ:

Պարտիզիկի մէջ աճել էին բազմաթիւ շքեղ ծաղիկներ, ամեն մէկը նրանցից հպարտանում էր իր յափրեցնող բուրմունքով. *պէօնները* փքւել էին, որքան կար ոյժերում, որպէս զի աւելի խոշոր վարդերի ձև ուսանալին. բայց այստեղ բանը մեծութեան մէջ չէր. կակաչները ներկւել էին ամենազրաւիչ գոյներով, և իրանց գերազանցութիւնը իրանք էլ հասկանալով՝ գոռոզութեամբ ձգւել էին ցողունների վրայ, որպէս զի իրանց դեղեցիկութեամբ աւելի ևս տեսանելի լինէին նայողին: Ինչ ասել կուզի, որ նրանք ոչ մի ուշադրութեան չէին արժանացնում համեստ մարգարտիկին, մինչդեռ վերջինս ակնածութեամբ նայում էր այդ փառածներին և ինքն իրան ասում.

«Օհ, որքան հարուստ և շլացնող են նրանք! Այո, նրանց մօտ երևի ամեն անգամ թռչում և հիւր է գալիս այն գեղեցիկ թռչունը. փառք լինի Աստծուն, ես այնքան մօտիկ եմ նրանցից, որ այստեղից գոնէ կարողանում եմ նայել այդ բոլոր հրաշալիքներին»:

Եւ այն բոպէին, երբ նա մտածում էր այդ մասին, արտուր ուրախ երգով թռաւ այս անգամ ոչ արդէն պէօնների և կակաչների մօտ, այլ ուղղակի խոտի վրայ՝ իրան խեղճ մարդարտիկի մօտ: Սաստիկ ուրախութիւնից նա այնպէս վախեցաւ, որ քիչ էր մնում շշկւի... ընկնի:

Թռչնիկը պարելով պարտում էր նրա շուրջը և երգում հետեւեալը.

«Ախ, ինչպէս փափուկ է այստեղ խոտը! Իսկ այն ծաղիկը, որքան գեղեցիկ է նա, ճիշտ որ սրտով-ոսկի, զգեստով արծաթ! Եւ իրաւ, մարդարտիկի դեղին քամարը շրջանակաձև շատ էր նմանում ոսկուն, իսկ փոքրիկ սպիտակ թերթիկները փայլում էին արծաթի պէս:

Մարդարտիկը չէր կարողանում երեւակայել, թէ որքան երջանիկ է ինքը... Սրտուտը համբուրեց նրան կտուցով, երգեց հրաժեշտի երգը և կրկին թռաւ բարձր, բարձր դէպի հեռու երկնականարը... Գոնէ քառորդ ժամ անցաւ, մինչ որ մարդարտիկը կարողացաւ ուշքի գալ... Կիսամաշկոտ, բայց միւսնոյն ժամանակ խորին հրճանքով նա նայում էր պարտիզում փթթող ծաղիկներին: Չէ՞ որ այդ ծաղիկներն էլ տեւան, թէ որպիսի պատւի, որպիսի բախտաւորութեան արժանացաւ թռչնակի կողմից և ինքը: Օ՛հ, անշուշտ պէտք է որ հասկացած լինէին իր անսահման ուրախութիւնը: Բայց կակաչները կանգնած էին նոյնքան մեծափառութեամբ, որքան և առաջ և միւսնոյն ժամանակ նրանց երեսը բարկութիւնից շառագունեւ էր. ըստ երևութին, նրանք նախանձում էին... Բարկացել էին նաեւ պէօնները. լաւ է որ նրանք խօսել չըզլտէին, ապա թէ ոչ՝ մարդարտիկը կարգին յանդիմանութեան պիտի արժանանար նրանցից: Խեղճ ծաղիկը պարզ տեսնում էր, որ ամենքն էլ առհասարակ իբրեւ հարեաններ վատ են տրամադրւած դէպ իրան, և այդ բանը խոցոտում էր նրա սիրտը:

Հէնց աչգ բոսկէին էլ, որ պարտէղ մտաւ մի աղջիկ մեծ և սուր դանակը ձեռքին. նա ուղղակի մօտեցաւ կախաչներին և սկսեց պոկոտել մէկը միւսի ետեւից:—Մի, որքան սալսափելի է աչգ,—հոգոց հանելով մտածում էր մարդարտիկը.—ահա և նրանց վախճանը!

Աղջիկը քաղելով ծաղիկները՝ իր հետը տարաւ տուն: Մարդարտիկը շատ ուրախ էր, որ ինքը իբրեւ մի խեղճ հասարակ ծաղիկ բուսել է ցանկապատից դուրս խոտի վրայ. նրա սիրտը լցած էր շնորհակալութիւնների արտայայտութիւններով, և երբ արեգակը մայր մտաւ՝ նա փաթաթեց իր թերթիկները մէջ, ննջեց և ողջ զիշերը նա երազում խօսում էր թռչնակի և արեգակի հետ:—Միւս առաւօտ, մարդարտիկը նորից ուրախութեամբ պարզեց իր բոլոր սպիտակ թերթերը դէպի արեգակը, և յանկարծ էլի լսեց ծանօթ արտօստի ձայնը. բայց այս անգամ՝ որքան որքան տխուր էր հրնջում նրա ձայնը... Եւ իսկապէս խեղճ արտօստիկը չէր էլ կարող ուրախանալ: Նրան կալանաւորել էին և փակել բացւած պատուհանից կախ վանդակում, նա այժմ էլ երգում էր իր օդային ազատ թռչնքները փշելով, երգում էր դաշտում փրկւած կանաչ տըտը փշելով և վերջապէս նա երգում էր այն սքանչելի ճանապարհորդութիւնների մասին, որոնց նա կատարում էր իր թեթեւ թռելով այնքան բարձր բարձր... օ, որքան դառնապէս տխուր է նա այժմ...

Նա շատ էր ցանկանում օգնել արտօստին, բայց թնչպէս. մտածեց մտածեց և ոչ մի հետեւանքի չըհասաւ. և այնուհետեւ նա սկսեց ամեն բան կամաց-կամաց մոռանալ, այլ ևս չէին հրապուրում նրան ոչ արեգակի ջերմ ճառագայթները և ոչ իրան շրջապատող հրաշալիքները. ան ամենը մոռացութեան տուեց նա և մտածում էր միայն կալանաւորւած թռչնակի մասին, որին նա ոչնչով չէր կարողանում օգնել:

Աչգ ժամանակ պարտիզից դուրս եկան երկու մանուկներ. մէկը նրանցից ձեռքում բռնած ունէր դանակ, նոյնքան մեծ և սուր, որպէս և այն դանակը, որով աղջիկը կտրտեց կախաչները. նրանք ուղղակի մօտեցան մարդարտիկին, որը չըկարողացաւ հասկանալ, թէ ինչ են ուզում իրանից երեխայքը:

—Ահա այստեղից մենք կարող ենք արտուտի համար կրտսերել մի զեղեցիկ կտոր ճուճը, ասաց երեխաներից մէկը, փորելով մարգարտիկի շուրջը մի քառանկիւնի կտոր, աչնպէս որ նա կտորի մէջ տեղը մնաց ցցւած:

—Պոկիր այդ ծաղիկը, ասաց միւս երեխան, և մարգարտիկը սարսափեց դողդողաց, որովհետև պոկել՝ կընշանակէր մեռնել... խկ ինքը դեռ այնքան ապրել կ'ուզէր, որ կարողանար գոնէ փորփորած կտորի հետ փոխադրել վաճառակ, արտուտի մօտ:

—Զէ, թող այդպէս մնայ, հախառակեց միւս երեխան. զրանից ճուճը իր կանաչ խոտով էլ աւելի զեղեցիկ է երևում:

Եւ այդպէս մարգարտիկը ազատեց մօտալուտ վտանգից և փոխադրեց արտուտի վանդակը. բայց դժբախտ թռչունը սաստիկ ողբում էր կորցրած ազատութիւնը և թւերով անընդհատ դարկում վանդակի ճաղերին. մարգարտիկը խօսել էր կարողանում, թէ և անչափ ցանկանում էր գոնէ մի հատիկ միխթարական խօսք ասել թռչունին: Այդպէս լռելեալն ունցաւ ամբողջ առաւօտը:

—Ա՛խ, այս ինչ տանջանք է, ասում էր ինքն իրան արտուտը. ամենքը զնացին և այստեղ մինչև անգամ մի կաթիլ ջուր չըթողեցին խմելու համար. կոկորդս բոլորովին ցամաքել է, սրտիս մէջ կարծես կրակը և սառուցը տանջելիս լինեն. շնչել չեմ կարողանում. օ, միթէ ինձ վճռւած է մեռնել. միթէ իրաւ պէտք է այսուհետև մնաս բարև տսեմ ջերմացնող փայլուն արեգակին, թարմ անուշաբոյր խոտերին և այն ամեն բնութեան հրաշալիքներին, որոնց ստեղծեց Աստուծ!

Եւ խեղճ թռչունը որպէս զի մի քիչ գոնէ զովացնի իր սիրտը և տեսնի մարգարտիկին, կտուցը խցեց խոտով ծածկւած խոնաւ ճուճի մէջ, որը այստեղ փոխադրել էին մանուկները, և լետույ ժպտալով խոնարհեց և համբուրելով՝ սկսեց խօսել այդպէս.

—Դու էլ ինձ պէս թաւամում և չորանում ես, -իմ խեղճ ծաղիկ. ամբողջ ազատ աշխարհի տեղ այժմ ինձ փոխարինում էք թէ դու և թէ այն կտոր հողը, որին գրկւած ես դու անբաժան... և ի՜նչ... ինձ բանտարկողները ցանկանում են որ

ամեն մի հատ խոտը ինձ այժմ ծառերի տեղ փոխարինէր, իսկ ամեն մի փաղուն թերթիկը հոտաւէտ ծաղիկներին...

«Ախ, եթէ կարողանայի գոնէ մի քանի բառով մխիթարել նրան, մըմնջում էր մարդարտիկը. բայց նա անգոր էր և ոչ մի թերթիկը շարժելու ընդունակ. միայն նրա բոլոր, որ հետզհետէ ուժեղանում էր, սկսեց այնուհետև կամաց-կամաց թուլանալ. այդ նկատում էր արտոյտը. և թէև տապից ու ծարաւից հեւալով դենդային արագութեամբ մէկը միւսին ետևից պոկոտում էր ճումբի վրայ բաժ խոտերը, այսուամենայնիւ նա մարդարտիկին չըղկալաւ:

Արդէն երեկոյ էր, բայց տանջւող թռչնակին ոչոք ջուր չըբերաւ, և ահա նա տարածելով իր գեղեցիկ թևերը, տենդային արագութեամբ թափահարեց իրան, նորից ուղղւեց և այնպէս տխուր, այնքան սրտակոտոր երդեց, որ նրա զլուխը սկսեց խոնարհւեց դէպի մարդարտիկը, իսկ սիրտը կարծես ճալթւում էր կրած զրկանքներից և տառապանքներից: Այժմ այլ ևս մարդարտիկը չէր կարողանում անցեալ գիշերւայ պէս փաթաթւել իր թևերի մէջ և ննջել *). նա հիւանդոտ, դժգոյն կամաց կամաց խոնարհւում էր դէպի ճումբը:

Եւ միայն միւս առաւօտ երեխաները մտան սենեակ, և երբ նկատեցին որ արտուտը արդէն մեռած է, սկսեցին դառնադին արտասուել: Այնուհետև նրանք փորեցին մի փոքրիկ շիւրիմ, մարմինը դրեցին մի գեղեցիկ կարմիր արկղիկի մէջ և արքայապալել կերպով թաղեցին անբախտ թռչնակին:

Երբ նա կենդանի էր և երգում էր՝ մոռացութեան էին տւել նրան, փակել էին վանդակում և նոյն իսկ ամենանշրթաժեշտ սնունդից զրկել էին նրան, իսկ այժմ... մահանից յետոյ սկսել էին պատիւներ շուայել և արտասուքներ թափել նրա համար:

Իսկ փոքրիկ, քառաձև ճումբը մարդարտիկի հետ, ինչ եղաւ, կըհարցնի ընթերցողը.— էհ, նրան էլ առանց ցաւելու, անուշաղիւր նետեցին փոշոտ ճանապարհի վրայ և ոչ ոք չէր էլ մտածում այն էակի մասին, որը իր կեանքում ամենից շատ էր սիրել տարբախտ արտուտին և որը այնպէս փափագում էր նրան մխիթարել սև օրում:

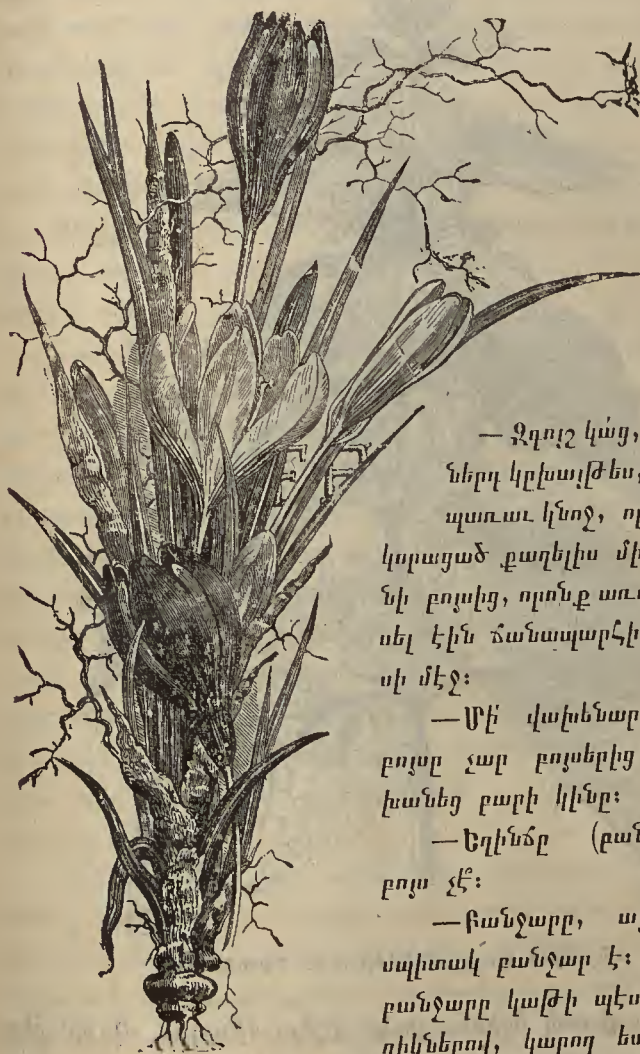
ՅԱԿՈԲԵԱՆ ՅԱԿՈԲ

*) Մարդարտիկը գիշերները փաթաթւում է իր թևերով, իսկ ցերեկները արեգակի ջերմութիւնից բացւում:

գիտութիւն եւ արւեստ

ՍԿՋՐՆԵԿԸՆ ԺԱՆՏԹՈՒԹԻՒՆ ԲՈՒՍԵՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

V. ՈՒՆԵԼ ԶՐԹՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՒ ԶԼԻՍՍԵԼ.

— Զգուշ կ'աց, նանի, մատ-
ներդ կըխալթես, ասացի ես մի
պառաւ կնոջ, որին ես տեսա՛յ
կտրացած քաղելիս մի փուռջ յայտ-
նի բոյսից, որունք առատապէս բու-
սել էին ճանապարհի քիւրն՝ փո-
սի մէջ:

— Մի՛ վախենար, տղաս, այս
բոյսը չար բոյսերից չէ, պատաս-
խանեց բարի կիներ:

— Նղինճը (բանջարը) չար
բոյս չէ:

— Բանջարը, այո՛, բայց սա
սպիտակ բանջար է: Նրբ տեսնեա
բանջարը կաթի պէս սպիտակ ծա-
ղիկներով, կարող ես նրան ձեռք

տալ առանց երկիւղի: Սա բարի բոյս է: Լաւ կանես եթէ
յու էլ քաղես, կարելի է զիտենաս մէկը, որ արիւնհոտու-

Թիւն ունի: Ես ինքս էլ այդ բանի համար եմ քաղում. քանի օր է, որ Թոռնիկիս քթից արիւն է հոսում: Ես սրան կը ծեծեմ և կըղնեմ ճակատին. արիւնը լոկոյն կըկտրուի:

— Զատ լաւ, ասացի ես և փոսից մի քանի հատ նրանից քաղելով, վաղեցի Ալէքսան ապօր մօտ, որից հարցրի թէ

Եղնճամայրի միւլը տերեւներով և ծաղիկներով.

ինչպէս է օր սալտակ եղինճը չունի փշեր, մինչդեռ միւսը՝ սևը նրան ձեռք տւողին պատճառում է սաստիկ ցաւ ու առաջացնում բշտիկներ:

— Զատ պարզ է, որովհետև այդ կարծեցեալ եղինճը, իսկական եղինճը չէ, պատասխանեց Ալէքսան ապերը:

— Սակայն նրան շատ է նման:

— Այո՛, մօտաւորապէս, տերեւներով, բայց ոչ ծաղիկով ու պտղով, որոնք, ինչպէս արդէն դու կարողացար տեսնել, մեծ գործ են կատարում բոյսերի ազգակցութիւնը որոշելու համար: Տերեւների մէջ եղած նմանութիւնը սակաւ է հաշւի առնուած, բայց տերեւների դասաւորութեան եղանակը ցօղունի վրայ մի մի անգամ մեծ նշանակութիւն ունի, ինչպէս մի որոշ յատկանիշ տոհմի համար: Նոյնը իսկապէս վերաբերում է այս բոյսի տոհմին, որին հասարակ մարդիկ կոչում են սպիտակ բանջար, մինչդեռ նրա իսկական անունը *երկնամայր* է:

Խնդրեմ նայիր սրա տերեւների դասաւորութեան վրայ: Գրանք գոյգ են, ամեն կողմից երկու երկու, մէկը ցօղունի աջ կողմից, միւսը — ձախ, ինչպէս խաչի թւերը:

Այս կերպ դասաւորած տերեւներին բուսաբաններն անուանում են *հանդիպադիր*: Այստեղ (այսպէս է լինում միշտ հանդիպադիր տերեւների մէջ) մի գոյգը հետևելով միւսին տեղաւորում է խաչաձև: Ուրիշ բոյսերի մէջ տերեւները դասաւորած են մէկ մէկ կանոնաւոր կերպիւ՝ մէկ աջից, յետոյ միւսը ձախից, բայց յայտնի բարձրութեան վրայ առաջինից. այս կերպ դասաւորութիւնը կոչում է *փոփոխադիր*: Կան և այնպիսիները, որոնք շատ թւով կպած են ցօղունի մի կէտից շրջանակի ինչպէս անուի ճաղերը. սրանց ասում են *լիսեռնադիր*. վերջապէս կան և այնպիսիները, որոնք կարծես որոշ կարգին չեն հետևում՝ այդպիսիներին ասում են *ցրուեալ*:

Այժմ նայենք մեր եղնճամայրի ծաղկին: Կոկոնը մի մասից է և ունի հինգ կտրած ծայրեր: Պսակն էլ նոյնպէս մի մասից է, միայն այնպէս է կազմւած կարծես թէ բաց բերան լինի, որի ստորին շրթունքը ձգւած է դէպի վար, մինչդեռ վերինը, իներքուստ փոս ընկած է: Իրաւ այս տեսակ պսակին բուսաբանները անւանում են *շրթնաձեւ* և սա կազմում է մի

Երկշուրթ պսակ:
 a—կոկոն, b—պրասակի վերին, c—ստորին շրթունք, d—պսակի մուտքը, e—վարսանդի ծայրը—եղանման.

մեծ տոհմ, որին պատկանում է եղնճամայրը ունենալով շրթունքներ:

— Զրթունքներ, որ չեն խառնում, մէջ բերի հս:

— Այո, բայց սրանք ասում են այն ինչ որ Հարկաւոր է իմանալ՝ այն է, մենք ո՞ր տոհմին ենք պատկանում: Սակայն Հանենք այդ պսակը և ճղենք նրան դանակի ծայրով. մենք կը տեսնենք նոյնը ինչ որ տեսանք մի մարից կազմւած պսակի կամ միաթերթի մէջ, ուր պսակը տանում է իրա հետ առէջքներ: Ահա նրանք, չորս հատ են, որոնցից երկուսը աւելի կարճ են. սրանք ցոյց են տալիս տոհմի երկրորդ յատկանիշը: Երրորդ յատկանիշը դիտելու համար նախը կոկոնի խորքը, որ տեղից բարձրանում է վարսանդը. դու կը տեսնես որ պտուղը կազմւած է չորս սերմիկից: Զորրորդ յատկանիշը ունենալու համար նախը բոյսի ցողունին. դու կը տեսնես որ նա քառանկիւնի է: Եթէ սրան աւելացնես և այն, որ տերևները հանդիպադիր են և դատաւորած զոյդ զոյդ միմեանց խաչաձև և թէ այս բոյսի ծաղիկները դուրս են դալիս միայն այն տեղից, որ տեղից տերևները կալած են ցողունին (բուսաբանները այդ տեղին ասում են *անուրժ*. մարդու մարմնի վրայ էլ այդ անունով է կոչւում այն տեղը, որտեղից կունենրը հեռանում են մարմնից), դու կ'ունենաս հինգ կամ վեց որոշ յատկանիշներ ի միասին, սրոնք կ'օգնեն ճանաչելու ի միջի ալսոց շրթնածաղիկ տոհմի բոյսերին:

Այդ տոհմը շատ բազմաթիւ է և կազմւած համարեա հոտաւէտ բոյսերից, ինչպէս են անանուխը, ռէհանը, եղեսպակը, պատրինջը, լուացուկը, ուրցը.... Մի քանիսը, ուղիղն ասած, բոլոր հինգ կամ վեց յատկանիշները չեն ունենում. բայց և այնպէս չորսը կամ հինգը զոնեա կան և զրանց օգնութեամբ երբէք չենք սխալւիլ նրանց մասին: Սրանցից, օրինակի համար, մէկն է եղեսպակը, որ թէև ունի երկու առէջք, բայց պսակը լաւ դարդացած շրթունքներից է կազմւած, մինչդեռ անանուխը, որ համարեա թէ զանգակաձև պսակ ունի, պահում է իրա մէջ չորս առէջք:

Մի ուրիշ բոյս էլ կայ, որ ասլրում է անտառներում և որին ասում են *վայրի սխտոր*, թէև դա սխտորին նման չէ,

միայն իր հօտից է ստացել այդ անունը: Այդ բոլոր՝ պահպանելով իր մէջ տոհմի բոլոր լատկանիշները, կորցրել է ծաղկի վերին շրթունքը: Այսպէս ուրեմն՝ տոհմի լատկանիշներ են՝ ա, քառանկիւնի ցողուն, բ. հանդիպադիր տերևներ, գ. կոկոնի խորքում՝ չորս սերմիկներ, դ. ծաղիկները կլաճ տերեւների անութներում և հինգերորդ լատկանիշը, որ փոփոխւում է՝ երբեմն պսակը շրթունքներով, երբեմն չորս առէջք:

Ահա կատարուեցաւ ցանկութիւնդ: Որովհետեւ այս բոլորները ապրում են ամենուրեք, ուստի հաւատացած եմ որ զբօսանքիդ ժամանակ տեսնելով մի բոյս, որ իրա մէջ ամփոփած ունենայ մեր որոշած լատկանիշներից չորս կամ հինգը դու աներկբայ կարող ես գոչել՝—Ահա, շրթնաճաղիկը:

Ա. Ք.

(Կըշարունակւի)

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԳԱԻԱՌ

Ա.

Տարածութիւնը. սահմանները եւ քնական հարստութիւնները.

Լէքսանդրապոլի գաւառը գտնուում է Երևանեան նահանգում և իր մէջ պարունակում է 3,232 քառակուսի վերստ կամ 68 ք. մղոն տարածութիւն:

Նրա սահմաններն են հիւսիսից և հիւսիս-արևելքից՝ Ախալքալաքի և Բօրչալայ գաւառները, արևելքից՝ Գոնձակու նահանգի Ղազախու գաւառը, հարաւից իջմիածնայ գաւառը, իսկ արևմուտքից՝ Ղարսայ գաւառը, որը բաժանւած է նրանից Արփաչայ գետով:

Ալէքսանդրապոլի գաւառը կարելի է երկու մասի բաժանել, այն է՝ լեռնային և դաշտային: Լեռներից ամենաբարձրը և ամենանշանաւորն է Արագածի փոքրիկ լեռնաշղթան, որը գտնուում է քաղաքից մօտ 40 վերստ հեռու՝ դէպ հարաւ-արևելք: Այդ շղթան ունի երեք գագաթ. ա. Արագած-(13,434 տոնաչափ բարձրութեամբ). բ) Զիարատ-(10,080 ոտն բարձ-

բութեամբ), որոնցից առաջինը մշտապէս ծածկւած է լինում ձիւնով: Միւս լեռնաշղթաներից նշանաւորներն են. Հիւսիսում՝ Ղարախաչու շղթան՝ Էլլիդաղ գաղաթով, իսկ արեւելքում՝ Ջաջուռայ, Բզովդարայի, Չիբուխլայ և Փամբակու լեռնաղթաները:

Ջաջուռայ սարերի ամենաբարձր գագաթը կոչւում է Գեալն-Ղայա, իսկ Փամբակու լեռնաշղթայի գագաթն է Մայմեխ:

Այդ բոլոր լեռները մինչև օրս մասնագէտների կանոնաւոր ուսումնասիրութեան և հետախուզութեան առարկայ չեն դարձել, ուստի և նրանց մէջ պարունակւած հանքային հարստութիւնները դեռ թաղնւած և անօգտակար են մնում ազգայնականութեան համար: Ներկայումս Ալէքսանդրապոլի գաւառում ստացւում են հետեւեալ հանքերը. ա) պղինձ՝ Բզովդարայի լեռնաշղթայից. բ) կրաքար և կաւ Ջաջուռայ լեռնաշղթայից և գ) շինութեան համար գործածւող ուլ և կարմիր քար՝ թէ քաղաքի մօտակայքում և թէ ուրիշ տեղերում: Բացի դրանցից՝ վերջին ժամանակներս մասնաւոր մարդիկ դտան քարածուխի և ծծումբի հանքեր, առաջինը Ջաջուռի լեռնաշղթայի, իսկ երկրորդը Արագածի վրայ: Բայց որովհետև չըկար բախիմաց հովանաւորող, չըկար դրամատէր և միւսնոյն ժամանակ նախաձեռնող, ուստի այդ հանքերը անմշակ մնացին և ոչ մի օգուտ չըտւին ժողովրդին:

Գաւառի հարաւային և հարաւ արեւմտեան մասը ընդհանուր առմամբ ներկայացնում է մի արգաւանդ-սււահող դաշտավայր, երկրագործութեան համար, որը և գեղջուկ ժողովրդի ապրուստի միակ միջոցն է կազմում: Գիւղացին իր ուտելիքն ու հագնելիքը սեւ հողից է ստանում. կոռուբէդեար, արքունական հարկերը և միւս ծախսերը այդ միւսնոյն աղբիւրից է վճարում: Ահա այդ պատճառով հէնց որ 1—2 տարի երաշտ է լինում կամ առհասարակ հացը վատ է գալիս, ժողովուրդը ամենաթշուառ վիճակի է ենթարկւում, անողոք սովի գիրկն է ընկնում, ինչպէս այդ պատահեց 1893-94 թւականներին: Ընդհանրապէս ամբողջ Ալէքսանդրապոլի գաւառն ունի բարեխառն և առողջարար կլիմայ: Բացառութիւն են կազմում միայն մի

քանի լեռնային տեղեր, օրինակ Ղարախաչի մօտակայքը, որտեղ սարսափելի ցրտեր են լինում և բուքն ու բորանը շատ զոհեր տանում: Գաւառի արեւելեան մասում, Ղարաքիլիսա գիւղից սկսած՝ դէպ արեւելք՝ լեռները ծածկւած են անտառով, որը և հետզհետէ խտանալով, զնում միանում է Գիլիջանի անտառի հետ: Անտառների մէջ կան հետևեալ կենդանիները. գայլ, արջ, աղւէս, եղջերու, վայրի այծ և այլն. իսկ թռչուններից շատ կան—արծիւ, բու, կաքաւ, լոր, փայտփորիկ և այլն:

Յուսականութեան կողմից այս դաւառը աղքատ կարելի է համարել: Այստեղ գտնուում են (մեծ մասամբ անտառներում) կաղնենի, կէչի, բարդի, ուռի, չինարի ծառեր, իսկ պտղատու ծառերից աճում են միայն կեռասենի, խնձորենի, տանձենի և սալորենի:

Բանջարանոցներում մեծ քանակութեամբ բնում են դազար, տակ, բողի, կաղամբ և այլն: Ահա այդքանն է Ալեքսանդրապոլի դաւառի ամբողջ բնական հարստութիւնը, ահա այդ է նրա արդիւնաբերական ոյժը: Այսպէս՝ թէև երկիրը արգաւանդ է և հարուստ, բայց դժբախտաբար չի տալիս այն արդիւնքը, որպիսին հնարաւոր էր ստանալ այլ պայմաններում, այսինքն եթէ լեռները կանոնաւորապէս ուսումնասիրէին, կատարելագործւած երկրագործական մեքենաներ տարածւած լինէին, հողը մշակէին ինչպէս հարկն է և շատ տեղերում աննպատակ հոսող ջրերը գործադրւէին դաշտերի ոռոգման համար:

Գետերից նշանաւորներն են Արփաչայը (Գարեգետ) և Փամբակուչայը: Արփաչայը կաղմւում է երկու առակներից, որոնցից մէկը սկիզբն առնում է Էլլիգաղ սարից, իսկ միւսը Ղարսայ նահանգում գտնւած Արփագեօլճից: Չիշթափա գիւղի մօտ այդ առակները միանում են իրար հետ և Արփաչայ անունն ստանալով, իրանց վճիռ ու սառնորակ ջրերը մղում դէպ հարաւ:

Ղաղարապատ (քաղաքից 25 վերստ հեռու՝ դէպ հարաւ) գիւղի մօտ Արփաչայը խառնւում է Ղարսայչայի հետ և այդտեղից Ախուրեան անւան տակ՝ ալիքները յորձանք տալով՝ ա-

ռաջ է շարժուում, ճանապարհին իր հայեացքն ուղղում, իր համբոյրը տալիս Ղօշաւանքի, Անիի և Մաղասբերդի հնութեան նշխարներին և ասլա նորից շարունակում իր մշտական ուղին դէպ Մայր-Արաքսը՝ իր ջրերի հետ դարաւոր ցաւն ու վիշտն էլ նրա մէջ թափելու, նրան հաղորդելու համար:

Փամբակուչայը իր սկիզբն առնում է Բզովդարայի սարերից և դէպ արեւելք հոսելով՝ դնում թափւում է Քուռի մէջ: Գետերի մէջ կան միայն հասարակ մանր ձկներ, իսկ Արաքսի ստորոտներից սկսւող Ղարանդու գետակի մէջ՝ կալ և ամենաբնտիւր տեսակի կարմրախայտ (ալապալըղ): Կարմրախայտ կալ և Արփաչայի մէջ Ղըզըլղօջ և Ղիշթափա գիւղերի մօտերքը:

Բ.

Բնակիչները եւ նրանց պարսպամունքը:

Գեռ 1886 թւի աշխարհագրութեան ժամանակ Ալէքսանդրապոլի գաւառում 136,000 բնակիչ կար, իսկ այժմ այդ թիւը 150,000-ի հասած կըլինի, որից 30,000-ը քաղաքումն է, իսկ մնացածը գիւղերում: Ազգաբնակութեան ամենամեծ տոկոսը հայերն են կազմում, իսկ մնացածը պարսիկ, թուրք, դուխոբուռ, մալական, ռուսներ և հրէաներ են: Գաւառի 162 գիւղերից 124-ը հայաբնակ են: Այդպիսով՝ գրեթէ ամբողջ Անդրկովկասում Ալէքսանդրապոլի գաւառը առաջին տեղն է բռնում իր հայաշատութեամբ: Ահա այդ սլատճառով այստեղ ամեն մի գործում, ամեն մի խնդրում գերակշռող ոյժը, աղղեցիկ դեր խաղացողը հայ տարրն է, որը և առաջինն է թէ իր բընատուր ընդունակութիւններով, թէ ջանասիրութեամբ և թէ տոկունութեամբ: Գաւառի համարեա ամբողջ արդիւնաբերութիւնն ու վաճառականութիւնը հայերի ձեռքումն է կենդանացած:

Հայերն են երկրի ամենածանր աշխատանքներ կատարողը, արհեստներ և կրթութիւն տարածողը: Հայերն են հող մշակողը, դառն քրտինքով ուտելիք հայթայթողը:

Ազգաբնակութեան գլխաւոր պարագմունքն են կազմում երկրագործութիւնը, վաճառականութիւնը, անասնապահութիւնը և արհեստները:

Գուխարուռները, մալականները և քաղաքացի հայերից ոմանք ունին ֆուրգոններ, որոնցով շարունակ ճանապարհորդում են՝ քրէհ տաւելու, բեռներ կրելու համար: Այստեղ երկրագործութիւնը կատարում է նահապետական ձևով: Չրկայ ոչ մի կատարելագործւած մեքենայ, չրկան հողը պարարտացնելու միջոցներ: Այժմեան երկրագործն էլ ամեն ինչ կատարում է իր նախահայրերի օրինակով: Այժմ էլ հողը հերկելու համար զութեան են լծում 8-12 գոյգ եղներ և զոմէշներ: Այժմ էլ հաշանը ծեծում են փայտեայ (տակից սրածայր քարերով ծածկւած)՝ կամներով. վերջապէս այժմ էլ գործածութեան մէջ են հարիւրաւոր տարիներ առաջ եղած ձևով գործիքներ՝ օրինակ՝ եղան, հորսկի, կառափ, հալ, փոցիս և այլն: Եթէ այդ բոլորի վրայ աւելացնենք ժողովրդի օրէցօր աճելը, հողի-սակաւութիւնից և չափազանց գործածութիւնից անբերիւնալը, այն ժամանակ հասկանալի կըլինի, թէ ինչու մի ժամանակ ամենաընտիր հացահատիկներ արտահանող Ալեքսանդրապոլը, Ղարալի պատմական ամբարները լցնող Ջիրալը այժմ նոյն իսկ բնիկ ժողովրդի ուտելիքն էլ դժւարութեամբ է մատակարարում:

Այս դաւառում ցանում են ցորեն, գարի, հաճար, վարսակ և վուշ (կտաւատ) — երեք տեսակի (տափակ, ուղուլուռ և ասորիկ):

Անասնապահութիւնն էլ տակաւին կատաբելագործւած վիճակի մէջ չէ դրած, չընայելով որ երկիրը իր բազմաթիւ լեռներով, դաշտ ու հովիտով բնդարձակ արօտաւեղեր է ներկայացնում և դրանով բնական յարմարութիւն տալիս անասնապահութեան զարգանալուն: Գաւառի բոլոր մասերում էլ մեծ կամ փոքր քանակութեամբ պահում են ոչխար, աչձ, կով, եղ, զոմէշ և ձի: Իբրև խոտաուատ և սննդաբար արօտաւեղեր նշանաւոր են Արադածի, Ղարախաչի և Գալն-Ղալի սարերը, որոնք և անասնապահութեան կենդրոններ կարող են համարուել: Տեղիս անասնապահները կաթից պտորաստում են իւղ պանիր (2—3 տեսակ) և լոռ: Իր անուշահատութեամբ և համեղ ճաշակով առանձնապէս հռչակւած է Արադածի իւղը:

Անասունների բուրդը և կաշին մասամբ տեղումն են գոր-

Հսկայական լացող արմառենի Նապոնիայում.

ծածում, մասամբ էլ արտահանում են: Անասնապահութիւնը առանձնապէս տարածւած է թուրքերի և քիւրդերի մէջ: Վաճառականութիւնն ալ զաւառում շատ ընկած ղրութեան մէջ է, որովհետեւ արտահանելու գրեթէ ոչինչ չըկայ:

Արհեստները կենդրոնացած են զլիսաւորապէս քաղաքում: Ամենատարածւածը քարտաշութիւնը և հիւսնութիւնն (ղիւրկեարութիւն) է: Ալէքսանդրապոլցի քարտաշի կամ ղիւրկեարի հետ ոչ ոք մրցել չի կարող: Ահա անց է պատճառը, որ թէ Երեւանայ նահանգի և թէ Ղարսայ նահանգի ամենադժուար և մեծ շինութիւնները զլիսաւորապէս դրանց ձեռքով են շինւում և շինւում:

Բացի դրանցից այստեղ ղործածութեան մէջ են և հետեւեալ արհեստները՝ դարբնութիւն, կօշիկակարութիւն, դերձակութիւն, թիւքիճութիւն *), ատաղձագործութիւն, կլեկչութիւն, չիլինկարութիւն (փականագործութիւն), կառաւործութիւն, պղնձագործութիւն, թիթեղագործութիւն և զինագործութիւն (ղօնդաղչութիւն):

Միայն քաղաքում բոլոր արհեստանոցների թիւը հասնում է 250-ի, որոնց մէջ աշխատում են 275 վարպետ և 820 բանւոր ու աշակերտ:

Արհեստանոցների մէջ համեմատաբար ամենաշատը դարբնոցներն են (մօտ 65):

Ալէքսանդրապոլցի արհեստաւորը չափազանց համբերատար և տոկուն է:

Նա երբէք իր հանգստութեան կամ առողջութեան վերայ չի մտածում, այլ ամեն ճիշդ ու հնար գործ է դնում ծայրը-ծայրին հասցնելու, ընտանիքի օրական պարէնն հալթհալթելու համար: Նա օրական միջին թւով 12-13 ժամ աշխատում է, իսկ պահանջ եղած ժամանակ նոյն իսկ ամբողջ գիշերներ անքուն է մնում: Եթէ դուք գիշերւայ 3-4 ժամին անցկենաք դարբնոցների մօտով, անշուշտ կըլսէք մուրճերի միակերպ հարւածները և դարբնի մեկամաղձոտ երգը, որոնք

*) Թիւքիճիները ասիական կօշիկներ են կարում. օր. մեաս, բաբուշ, չուստիկ, ծուղայ և այլն:

իրար հետ միացած՝ մի ներդաշնակութիւն են կազմում և ներառաւ չարքաշ կեանքի դառնութիւնը պատկերացնում, նրա սրբոտի վիշտն արտայայտում: Այդ միւսնոյն վիճակի մէջն են և միւս արհեստաւորները, մանաւանդ կօշկակարները և դերձակները:

Ահա այդպիսի անդուլ աշխատանքով, ահա այդպիսի դառն քրտինքով՝ ալէքսանդրապոլցի արհեստաւորը տարեկան միջին թւով հազիւ 200-250 ռուբլի է ձեռք բերում: Գրանից աւելի վաստակողները բացառութիւն են կազմում և արհեստաւորների շրջանում կատարելապէս յաջողակ և երջանիկ մարդ համարւում: Նստակեաց արհեստաւորներից աւելի ապահով են միւսները, այսինքն քարտաշները և հիւսները, որոնք դործ չ'եղած ժամանակ դիմում են և օտարութեան: Գրանք տարեկան միջին թւով 300-500 ռուբլի են աշխատում: Կան և հազարներ աշխատողներ. բայց դժբախտաբար սրանց կեանքըն էլ մի ուրիշ վատ կողմ ունի—այն է՝ դրանք 7-8 ամիս աշխատելուց յետոյ սովորաբար ոտխալած են լինում տարւայ միւս ժամանակը պարապ անցկացնել սրճարաններում և զինետներում, ուր և շուալ կերպով ծախում են իրանց դառն քրտինքի արդիւնքը և աստիճանաբար վալժում հարբեցողութեան: Այդպիսով դրանց ընտանիքներն էլ ենթարկւում են նոյն չարքաշ կեանքին, նոյն դառն վիճակին, որի դիբկն ընկած են և միւս արհեստաւորների ընտանիքները: Միայն Ալէքսանդրապոլ քաղաքում ողելից ըմպելիներ վաճառող կրպակների թիւը 110-ից աւելի է, իսկ գաւառի բոլոր 162 զիւղերում դրանց թիւը հազիւ 40-ի է հասնում:

Այդ թւական համեմատութիւնից սլարդ երևում է, որ զիւղական ժողովուրդը աւելի անաւատ, աւելի ժուժկալ է, քան թէ քաղաքիներ:

Ալէքսանդրապոլի դաւառում գործարանական կեանք համարեա չըկայ: Կան միայն մի քանի աննշան գործարաններ (օր. զարեջրի, աղիւսի, սապոնի և այլն), որոնցից ամենատարածւածը ձիթահանքն է, այն ևս հին ձեռով: Ամբողջ գաւառում կայ մօտ 60 ձիթահանք, որտեղ կտաւատից (վուշ) պատրաստում են ձէթ, որը և գործադրւում է թէ ներկի և թէ ուտելու համար:

հ ե տ ա ք ր ք ր ա կ ա ն

Կ Ե Ն Դ Ա Ն Ի Ն Ե Ր Ի Կ Ե Ա Ն Ք Ի Յ

XII

Գալլերի շատակերութիւնն ու խորամանկութիւնը.

Ամեն մի մարդու յայտնի է գալլերի շատակերութիւնը: Մինչև անգամ զժուար է երևակայել, թէ իւրաքանչիւր տարի որքան կենդանիներ, որքան թռչուններ զոհ են դառնում դրանց անկուշտ որկորին: Չատ ձիշտ է այն առածը, որ ասում է «աղւէսի անունն է ելել, գալլը աշխարհ քանդեց»:

Ստատիստիկական տեղեկութիւններից երևում է, որ 1823 թ. միայն Լիֆլանդեան նահանգում, որը գտնում է Բալտիկ ծովի ափին, գալլերը կերել են 15000 ոչխար, 1800 կով ու եղ, նոյնքան ձի, 3250 ոչխար ու այծ, 4000 խոզ, մօտ 2000 հաւ ու սագ և այլն: Նոյն տեղեկութիւններից երևում է, որ ամբողջ Ռուսիայում գալլերը կլանում են տարեկան մինչև թւով 180,000 խոշոր և 540,000 մանր, եղջերաւոր կենդանիներ, իսկ թռչուններին և միւս մանր կենդանիներին թիւ և համար չըկալ: Գալլերի հասցրած վնասը հասնում է տարեկան մօտ 25,000,000 ռուբլու: Քաղցած ժամանակ գալլը սարսափելի կերպով կատաղում և ուժեղանում է: Այդ դրութեան մէջ նա յարձակում է և մարդու վրայ: Գալլերը ման են գալիս երբեմն միայնակ, իսկ երբեմն մեծ խմբերով: Որսի դուրս ելած ժամանակ նրանք մեծ խորամանկութեամբ և զգուշութեամբ են զործում: Ահա թէ մի ականատես ինչ է պատմում այդ մասին:

«...Երկու թափառող գալլեր հեռւից նկատեցին այծերի հօտը: Նրանք իսկոյն կանգնեցին, միմեանց հետ, կարճեա մի բանի մասին խորհրդակցեցին և ապա բաժանւեցին: Նրանցից մէկը

թագնեց ծառի տակ, իսկ միւսը մի պտոյտ կատարելով, յանկարծակի յարձակում գործեց այծերի վրայ—հակառակ կողմից: Երկիւղից այծերը փախուստի դիմեցին և անդիտութեամբ վազեցին դէպի դարան մտած գայլը, որը և յաջողեցրեց բռնել նրանցից մէկին: Քիչ յետոյ մօտեցաւ և միւս գայլը և նրանք միասին ճաշակեցին համեղ որսը»...

Իրանց խորամանկութեամբ գայլերը կարողանում են խաբելու նոյն իսկ մարդկանց. այսպէս օրինակ ձմեռ ժամանակ լճերիկայում նրանք ահագին խմբերով դարան են մտնում գետերի, լճերի ափին և երբ ձկնորսները ուռկաններն ամրացնելով—(առանձին ձողերով)—հեռանում են, նրանք քիչ սպասելուց յետոյ մօտենում են՝ ուռկանները ջրից դուրս քաշում և միջի ձկները լափում:

XIII

Խոնչպէս են կերակրում արջերը.

Քայլից պակաս խորամանկ և վնասակար չէ և արջը: Նա իբրեւ կերակուր գործ է ածում թէ ընտանի և թէ վայրենի կենդանիներ: Նա քանդում է մրջնանոցներ և ուտում մրջյուններ. որոնում է մեղուների փեթակներ և ճաշակում միջի մեղրը, որը և նրա ամենաօրերի կերակուրն է կազմում:

Պատահում են դէպքեր, որ արջը նախրի միջից մի ամբողջ կով կամ եղ է փախցնում: Իսկ չափազանց քաղցած և ճարակտուր մնացած ժամանակ աւելի մեծ համարձակութեամբ է աւագակութիւն անում. օրինակ՝ կոտորում է մի որ և է ախոռի դուռ կամ քանդում է կտուրը և այնտեղից դուրս բերում մի յարմար կերակուր, այն է կով կամ եղ, ոչխար կամ այծ:

Արջեան լեռների բնակիչները պատմում են, որ արջը հեշտութեամբ շալակում, դուրս է բերում ահագին կենդանիներ: Կան և այնպիսի արջեր, որոնք կամ գողանալով են ձկներ ձեռք բերում և ուտում կամ իրանք անձամբ են ձկնորսութեամբ պարապում: Թէ ձկնորսութեան և թէ լողալու մէջ առանձնապէս նշանաւոր են սպիտակ արջերը, որոնք ապրում են չափանց ցուրտ երկրներում և գտնւում են գլխաւորապէս Հիւսիսային Սառցային ուղեծանոթի ափերում: Սպիտակ արջը բոլորովին չի վախենում ջրից, որովհետեւ շատ լաւ լողալ դիտէ, իսկ ցուրտը, նրա վրայ չի կարող ազդել, որովհետեւ մարմինը ծածկւած է ճարպի հաստ շերտով: Նրանք կարող են սուղեւ ջրի մէջ և երկար մնալ այդ դրութեան մէջ, որով և հարկաւոր դէպքում ազատւում են վերահաս վտանգից:

XIV

Ինչպէս են կերակրում առիւծն ու վագրը.

Ինչպէս առիւծը նոյնպէս և վագրը որսի ժամանակ շատ համարձակ, խորամանկ և ճարպիկ են:

Այդ չափազանց մեծ և սարսափելի պաղանքներին ահագին քանակութեամբ կերակուր է հարկաւոր: 1855 թ. հիւսիսային Աֆրիկայում մի տեղ 30 առիւծ էին պահում և դրանց կերակրելու համար ծախսում էին տարեկան 45000 ռուբլի: Ալժիրում իւրաքանչիւր առիւծի վրայ ծախսում են տարեկան մօտ 8000 ռ.: Աղատ առիւծը որսի է դուրս գալիս զիշերները: Խաւարի մէջ նրա աչքերը փայլում են ինչպէս կրակի զնդեր և երբեմն երբեմն լսում է նրա որոտաձայն օւռնոցը: Առիւծի օւռնոցը լսելով, բոլոր կենդանիները սարսափահար են լինում և մի կողմ կուգ զալով, սրտատրոփ սպասում անխուսափելի մահուան: Զատերն էլ փախուստի են դիմում:

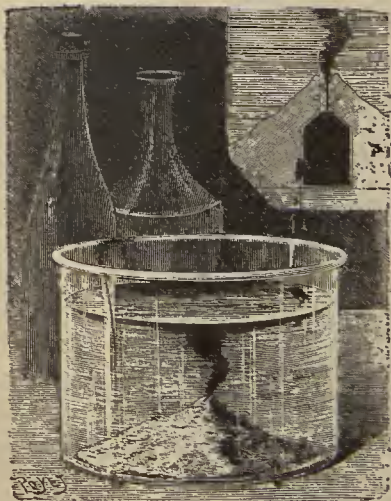
Առիւծի ոյժը այնքան մեծ է, որ նա ատամներով մի եղ բռնած կարողանում է այնպէս վազել, որ ամենալաւ ձին էլ զժւարութեամբ կրհասնի ետեւից: Առիւծը կարող է թռչել $1\frac{1}{2}$ —2 սաժէն բարձրութեան ցանքատների վրայից: Զատ անդամ առիւծը յարձակում է և մարդու վրայ: Առիւծից աւելի շատակեր և սարսափելի է վագրը: Նա թէև մարմնի կազմութեամբ մեծ չէ—(երկարութիւնը մօտ 1 սաժէն է)—բայց ահագին ոյժ ունի: Նրա ճանկերից ազատել չեն կարող նոյն իսկ փղերն ու ռնգեղջիւրները: Վագրի ճանկերը չափազանց սուր և երկար են, այնպէս որ մի հարւածով նա կարող է 5 մատնաչափ խորութեամբ վէրք պատճառել: Վագրերը մեծ քանակութեամբ տարածւած են Հնդկաստանում, որտեղ ինչպէս պատմում են, երկու տարւայ ընթացքում մի գիւղից 80 մարդ են կերել:

գիտական գրասանք

IV

Վ Է Զ Ո Ի Վ Ի Փ Ն Յ Թ Ք Ո Ի Մ Ը

Ջրով լիքը ապակե տմանի մէջ յորէք կարմիր գինով լի մի փոքր սրակ: Այս վերջինը պէտք է փակել իցանով, որի մէջ անհրաժեշտ է մի նեղ անցք

շինել նրա առանցքի ուղղութեամբ: Յայտնի է, որ այդ երկու հեղուկի թանձրութիւնների զանազանութեան պատճառով, ջուրը կը մտնի սրակի մէջ և տեղահան կանէ այնտեղից գինուն, որը բարակ կարմիր հոսանք կազմելով կը բարձրանայ մինչև ջրի մակերևութիւնը:

Բայց այդ հասարակ փորձը անելու համար ահա

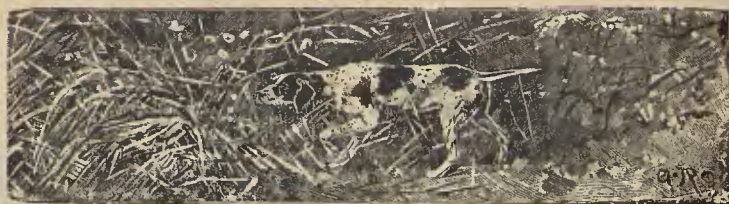
մի աւելի գեղեցիկ միջոց. մեծ տմանի մէջ շինեցէք մի սար ալիքաստորից, աւաղից կամ հողից:

Սրակը կը թաղնւի ջրի մէջ, իսկ նրա վերին մասում մի փոքր անցք բաց արէք, որպէս զի կարողանայ դուրս դալ գինու հոսանքը. դա կը ներկայացատէ հրաբուլիի բերանը:

Եթէ ջուրը այնպէս խառնենք, որ նրա անընդհատ հոսանքը նմանէր հրաբխային կամրագոյն ծուխի, որ քամին տատանել է, այն ժամանակ հանդիսականների առաջ կը ներկայանայ է «Վէղուկի ժայթքման» իսկական պատկերը:

Մ. Կ.

Զ Ի Ա Ր Ճ Ա Լ Ի Բ

Հ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Կ Ն Ե Ր

27) Առաջ. 2. Բաբուրեանցի.

Մի բառ եմ չորս վանկից բաղկացած՝
Հայաստանի քաղաքներում ընկած,
Եթէ ինձ շտապ դտնել ուղենաս՝
Հայոց պատմութեան էջեր կրբանաս:

Ինձ մօտ ոչինչ է Տուրուբերան,
Նոյնպէս և գեղեցիկ Բապարան,
Մօտիկ են ինձ Անի, Ախալցխա, Սպեր
Եւ շատ ուրիշ մեծ-մեծ քաղաքներ:

Առաջին երկու վանկը միառին
Պատմութիւնից Հանած անուն է,
Եւ իբրեւ խոստում Հինաւորաց դարերի
Նա դեռ աջնտեղ կանգնած՝ պայծառ փալոււմ է:

Վերջին երկու վանկը վերցնենք
Դիւղից մի փոքր Հեռու փախչենք,
Ախ, ներողութիւն՝ էլի յետ դառնանք,
Կարելի է փոքր ինչ շուտ իմանանք:

Դիւղից մի քիչ մեծ է,
Այդ վանկի ծածկւած միտքն է.
Դէհ, իմ փոքրիկ, քաջ մանուկներ,
Իմացէք միտքս լինչ է:

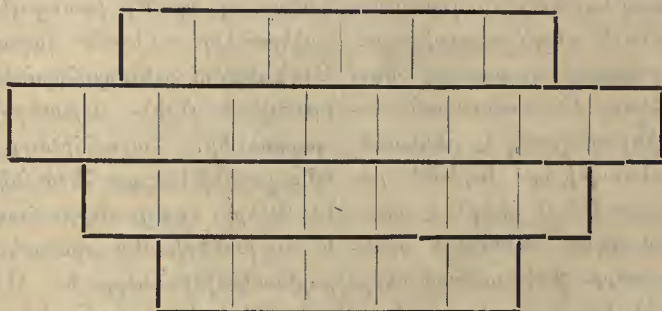
28) Առաջ. 3. Բաբախանեանի.

Երկու վանկից դտէք մի բառ,
Որ տասներկու ճիւղ ունենայ.
Այդ տասներկու ճիւղերին
Չորս յատուկ անուն լինին:

29) Առաջ. նույնի.

Մի բառ ունիմ մի վանկից,
Ում կամենայ՝ կրգրկի կեանքից,
Նա ոչ սուր է, ոչ հրացան,
Բայց յաղթող է այդ առարկան.
Որքան լինեն քաջ հսկաներ,
Թե իշխաններ, թաղաւորներ,
Դարձեալ նրան լինել ընդդէմ
Ոչ ոք չի կարող,— ես լաւ գիտեմ:

30) Առաջ. Արամ Մեհրաբեանի.

Ձեռեղեցէք այս քառակուսիներէ մէջ 1 Յ, 1 Հ, 3 Լ,
2 Ս, 3 Ռ, 2 Լ, 3 Վ, 1 Թ, 1 Գ, 3 Փ, 1 Գ, 2 Գ, 1 Է, 1 Է,
1 Վ, 1 Ն. այնպէս որ դուրս գայ մի ոչ-աշխարհային թագաւոր,
իւր ծննդավայրի անունով:

Բ Ա Ռ Ա Խ Ա Ղ

Անհոգ մանուկ, դու խնդրում ես՝ առնեմ հալաւ,
Բայց փող չունեմ, ում դիմեցի, ասեց՝ հա՛, լա՛ւ...

Երբ որ ձեռքիս ես ունէի թըլանք, սուսեր,
Այնժամ առջևս իմ թշնամին լուռ ու սուս էր...

Է՛յ, լսի՛ր ինձ, հակառակորդ՝ խղճով, ցանցաւ,
Եթէ ուզում ես դու ինձ որսալ, գնա՛ մի ցանց առ...

Ահա՛, մանուկ՝ իմ սիրունիկ, սիրուն ծիծառ,
Ջարթիր քնից, բաց բերանդ, մեկնիր, ծիծ առ:

Գ. ԲԱՅ.

Առ կարգապահութիւնը այնտեղ է տիրում, որտեղ աշակերտները դասերի ժամանակ լարած ուշադրութեամբ հետեւում են դասաւանդութեանը և գէպի ուսուցիչը ունեցած յարգանքի պատճառով միշտ իրանց հեռու են պահում այն ամենից, ինչ որ կարող է ընդհատել դասաւանդութիւնը։ Ուրեմն՝ լաւ կարգապահութեան հիմքն է աշակերտների գէպի ուսուցիչն ունեցած յարգանքը. իսկ ուսուցիչները, որոնք չեն կարողանում աշակերտների մէջ ներշնչել գէպի իրանց չարգանք և պահպանել նրան, միշտ զուրկ կլինեն լաւ կարգապահութիւնից։ Աշակերտների կողմից գէպի ուսուցիչը լինելիք չարգանքը կախած է նրա՝ ինչպէս բարոյական, նոյնպէս և հոգեկան բոլոր չափերով իրենցից. այդ բոլորին էլ յայտնի մի իրողութիւն է։

Բայց այդ գէպքումն էլ շատ բան արտաքին պայմաններից է կախւած։ Օրինակ ես ուսուցիչներ եմ ճանաչում, որոնք իրանց բարոյական բնաւորութեամբ օրինակելի են և գիտութիւններով էլ բաւարար, բայց այնուամենայնիւ նրանց չէր աջողել ձեռք բերել մի այնպիսի հեղինակութիւն աշակերտների առաջ, որ կարելի լինէր ասել, թէ

նրանց դաստանը լաւ կարգապահութիւն է տիրում։ Ինչու է այդպէս, ախմից կըհարցնէք. նրա համար, որ նրանք իրանց գէպի աշակերտները ունեցած յարաբերութիւնների մէջ չեն պահպանել, ըստ երևութիւն չնչին, արտաքին շատ պայմաններ։ Չարաճճիները, ինչպէս յայտնի է, շատ հեշտ նկատում են ձևերի, քաջւածքի, հագուստի և այլ բաների մէջ պատահող տարօրինակութիւնները, և հէնց դրանց մէջն էլ իսկոյն նկատողութիւնների և չարութիւնների համար նիւթ են գտնում, որոնցով փոխում են ուսուցչի արժանաւորութիւնը և խանգարում են ընդհանուր կարգապահութիւնը։ Այդ պատճառով ուսուցիչը պիտի խիստ ուշադրութիւն դարձնի՝ նաև իր արտաքին ձևերի վրայ. պիտի մոռանա՞յ վատ սովորութիւնները, մի խօսքով այն ամենը, ինչ որ աշակերտներին ծիծաղի առիթ է, տալիս։ Ինչպէս ծնւած բանաստեղծներ և նկարիչներ են լինում, նոյնպէս և ուսուցիչներ են լինում, որոնք ուսուցիչ լինելու համար են ծնւել։ Այդպիսի մարդկերանց ամեն բանն էլ աջող է գնում. մանկավարժական ինստիտուտը (բնագրումն) ազատում է նրանց բազմաթիւ

սխալներէց, և նրանց դաստնե-
րում լաւ կարգապահութիւնը կար-
ձես ինքն իրան է ստեղծում:
Մանկավարժների մէջ աշակերտները
բախտաւորներ են: Բաց հապիւ թէ
մանկավարժական ասպարիզի մէջ
երեւացողները բոլորն էլ բնութիւ-
նից ուսուցչական տաղանդով օժ-
տւած լինէին: Այդ պատճառով նը-
րանք պիտի աշխատեն ձեռք բե-
րելու այդ գլխաւոր շատկութիւննե-
րը աշխատանքով, այսինքն ուսա-
նելով, մտածողութեամբ և փորձե-
րով:

Կարգապահութեան վերաբեր-
մամբ, ինչպէս արդէն նկատեցինք,
ուսուցիչը դաստան մէջ ամենից
առաջ պիտի ուշադրութիւն դարձ-
նի իր արտաքին ձևերի վրայ, որ-
պէս զի մի գուցէ առիթ չըլինի
ճիճաղի կամ ծաղրածութեան: Դը-
րանից յետոյ ամենագլխաւոր օրէն-
քը պիտի կայանայ նրանում, որ
ուսուցիչը հէնց առաջին դասից գործ է
ղնում ա՛յն կարգը, որին ուզում է սո-
փոքեցնել կամ ընտելացնել աշակերտնե-
րին, որովհետեւ ամենաշնչին թու-
լութիւնն էլ մեծ դժւարութեամբ
է ուղղում յետոյ: Չաա ուսուցիչ-
ներ մեղանչում են այդ օրէնքի
դէմ, նրա համար, որ մտածում են
իրանց ներողամտութեամբ դէպի ա-
շակերտների չարութիւնները՝ ձեռք
բերել նրանց սէրը. ես դրա նը-
ման դէպքերի յաճախ եմ ակա-
նատես եղել: Թուլութեամբ ձեռք
բերած սէրը ճշմարիտ սէր չէ. ճըշ-
մարիտ սէրը առանց չարգանքի ան-
կարելի է. աշակերտների մէջ չար-
գանք ներշնչեցէք, իսկ սէրը ին-

քըն իրան կը գայ: Մէկ ուսուցիչ,
որին ես ճառալուծեան գնալիս
Էւորհուրդ էի տալիս խստիւ պա-
հել վերը չիշած օրէնքը, արհամա-
րեց իմ խորհուրդս և իր աններելի
թուլութիւնով, սիրոյ փոխանակ
աշակերտների մէջ ներշնչեց դէպի
իրան ատելութիւն, այնպէս որ
մէկ տարուց յետոյ նրան անկարե-
լի էր այլ ևս մնալ նոյն տեղը:
Բաց այդ փորձը նրա համար իր
ամբողջ կեանքում մի դաս եղաւ:
Յետոյ մտնելով ուրիշ տեղ, նա
դէպի աշակերտները ունեցած թու-
լութիւնից ձեռք վերցրեց և այդ-
պիսով կարողացաւ բոլորովին վայե-
լել նրանց չարգանքն ու սէրը:

Բ.

Այնպէս կը թւայ, թէ մեծ հա-
սակը, վայելչակազմութիւնը, ու-
սուցչի պատկառելի դէմքը պիտի օգ-
նէր կարգապահութեանը: Բաց այդ
էլ միշտ չի պատահում: Ինձ յաճախ
պատահել է այդպիսի ուսուցիչնե-
րի վատ կարգապահութիւնը և ընդ-
հակառակը, փոքրահասակ և ան-
վայելչակազմ ուսուցիչների շատ լաւ
կարգապահութիւնը տեսնել: Ու-
րեմն՝ գործը հասակի և վայելչա-
կազմութեան մէջ չէ, այլ գլխաւո-
րապէս հմտութեամբ սկսելու և տա-
նելու մէջ:

Գ.

Ամենագլխաւոր օրէնքը, որ ու-
սուցիչը պիտի ունենայ իբրեւ ձեռ-
նարկ, է արդարութիւնը, անկաշռուե-
լի արդարութիւնը դէպի ամենք և
ամեն մէկը առանց խտրութեան:
Միայն արդարութեամբ նա կարող
է ձեռք բերել չարգանք և սէր:

Թե՛ նրան երբեմն սիրելիներ են
 Կրեւում, գէպի որոնց չարութիւն-
 ները նա կոչը է, զրանով նա մի-
 աջն գրգռում է միւս աշակերտ-
 ներին և նրանց կողմից աւելի վատ
 չանցանքների առիթ է լինում։ Ան-
 ներելի և շատ անարդար է նմա-
 նապէս եթէ ուսուցիչը գէպի ա-
 շակերտները խտրութեամբ է վե-
 րաբերում, որովհետեւ նրանցից կա-
 րելի է մէկը կօշկակարի որպի է,
 իսկ միւսը՝ նշանաւոր աստիճանա-
 ւորի։ Դպրոցում ուսուցչի աչքի ա-
 ռաջ պիտի միայն աշակերտների
 ջանասիրութիւնը և բարոյականու-
 թիւնը նշանակութիւն ունենան,
 ոչ թէ՛ ծնողների կարողութիւնը,
 ինչպէս երբեմն պատահում է։ Այդ
 գէպում ուսուցիչը անարդարու-
 թեամբ ցածրացնում է իրան և իր
 կոչումը։ Բացի դրանից արդարու-
 թիւնը պահանջում է, որ ուսուցի-
 չը խոստովանի և այն աշակերտ-
 ների լաւ կողմերը, որոնք շատ
 գէպերում նախատինքի են ար-
 Ժանանում։ որովհետեւ չրկայ այն-
 պիտի փչացած մարդ, առաւել ևս
 պատանի, որի մէջ չըլինէր գէթ
 մի լաւ յատկութիւն։ Այդ պատճա-
 ռով այն աշակերտների մէջ, որոնց
 հարկադրւած էք մի որեւիցէ պատ-
 ճառով նախատել, աշխատեցէք
 միշտ որոնել մի որեւիցէ լաւ յատ-
 կութիւն և խոստովանեցէք նրանց
 այդ յատկութիւնը։ Այդպիսով միայն
 կարող էք ձեռք բերել նրանց սէ-
 րը և հաւատարմութիւնը, որոնք
 ձեր աջողութեամբ գործելու համար
 անհրաժեշտ պայմաններն են։ Նոյն
 իսկ աշակերտները իրանք այն Ժա-

մանակ կընկատեն, որ դուք նա-
 խատում էք ոչ թէ նրանց անձը,
 այլ միայն նրանց պակասութիւն-
 ներն ու մեղքերը։ Միայն այդպի-
 սով կարելի է ուղղել այդ աշա-
 կերտներին։

Անարդար է նմանապէս մի քիչ
 թույլ, անընդունակ աշակերտներին
 անուշադրութեան մատնելը և զըլ-
 խաւորապէս նրանց հետ պարապե-
 լը, որոնք իրանց ընդունակութիւն-
 ների շնորհիւ հեշտ հասկանում և
 սովորում են ու իրանց աջողութիւ-
 նով ուրախացնում են ուսուցչինե-
 րին։ Ընդհակառակը, ուսուցիչը պի-
 տի աւելի ուշադրութիւն դարձնի
 իր թույլ աշակերտների վրայ և կա-
 րացածին չափ օգնէ նրանց աջո-
 ղութեանը։ որպէս զի ներշնչեն իր-
 րանց մէջ աշխուժութիւն, ինքնա-
 վստահութիւն, որպէս զի նրանք,
 միւս աշակերտներին հաւասարելու
 ջոյսից չըզրկւելով, անտարբերու-
 թեան և անգործունէութեան չը-
 մատնեն, ուսուցչիները պիտի բա-
 ւականան նաեւ նրանց թույլ աշ-
 խատանքներովը։ Հարցնելով բոլոր
 աշակերտներին էլ, նրանք թույլ ա-
 շակերտներին պիտի դիմեն գլխա-
 ւորապէս այնպիսի հարցերով, որոնց
 նրանք կարող են պատասխանել, և
 հարկը պահանջած գէպումն էլ
 օգնեն նրանց։ Այդպիսով նրանք
 կարող են թույլ աշակերտներին սո-
 վորեցնել ուշադիր և աշխատասէր
 լինել, և միևնոյն Ժամանակ կա-
 զատեն նրանց իրանց ընկերների
 առաջ միշտ չիմացողներ ներկայա-
 նալու ամօթից։

Դ.

Ես մէկ ուսուցիչ էի ճանաչում, որը զարմանալի էր, թէ ինչպէս նախատել զիտէր այն աշակերտներին, որոնց մի որեւիցէ պատճառով չէր կարող ներել: Պատահում էր, որ սկսում էր նրանց հարցնել: պատասխանները ինչքան էլ որ լաւ և ուղիղ լինէին, նա այն տեղը կը հասցնէր, որ նրանցից ամենաաշխույժը և իմացողն էլ իսկուցն կը մնար բթացած: Այստեղ էլ հէնց իմ ուսուցչի ուրախութիւնը երեւան էր գալիս: Իսկ երբեմն էլ մի որեւէ աշակերտ ինչո՞վ է ատելի լինում իր ուսուցչին, եթէ ոչ միայն նրանով, որ նրա գէմքը ուսուցչին զիւրեկան չէ: Զատ ուսուցչիներ սովորութիւն կամ, ուղիղն ասած, թույլութիւն ունեն պատժով ըստառնալ, բաց գրեթէ ոչ մի ժամանակ էլ չըկատարել, որովհետեւ այդ սպառնալիքները մեղմանում են աշակերտների խնդիրներով և կեղծ արտասուքներով, ուստի և նրանք ունայն են անցնում: Իսկ աշակերտները յետոյ ծիծաղում են ուսուցչի բարեսրտութեան վրայ: Այդպիսով ուսուցիչը դառնում է աշակերտների խաղալիկը, բառիս բուն նշանակութեամբ, իսկ կարգապահութեան մասին ի հարկէ մըտածելն էլ աւելորդ է:

Ե.

Լաւ տեսողութիւնը և սուր լսողութիւնը ուսուցչի անհրաժեշտ յատկութիւնները պիտի լինեն. առանց դրանց, գոնէ՝ բազմամարդ դասատւում, կարգապահութիւնը անհնարին է: Լաւ տեսողութեամբ

և լսողութեամբ ուսուցիչը միակ հայեացքով կարող է կանգնացնել անկարգին, չարին, և այդ ժամանակ առաջարկած հարցով կըստիպի նրան ուշադիր լինել: Այդպիսի միջոցը յամենայն դէպս, իմ կարծիքով, աւելի լաւ է, քան նախազգուշութիւնները, նախատինքները և հայհոյանքները, որոնք միայն դասատւութիւնն են ընդհատում: Առհասարակ՝ որպէս զի աշակերտների ուշադրութիւնը կենդրոնացնէ իր վրայ, պէտք է ուսուցիչը կարացածին չափ մի տեղ կանգնի, որտեղից կարելի լինի ամբողջ դասատունը աչքի առնել: Նա դասատւանը մանգալիս չի կարող արգելք լինել աշակերտներին միշտ գէլք այն կողմը դառնալուն, ուր որ ինքն է ուղղում իր քայլերը, իսկ այդ գէպքը միշտ առիթ է տալիս անուշադրութեան: Ուսուցչի համար աւելի ջարմար կըլինի միայն այն ժամանակ դասատւանը մանգալ, երբ որ աշակերտները զըրաւոր աշխատանքով են պահւած. այդ գէպքում միևնա՛ն առկամ նա անհրաժեշտ էլ է:

Զ.

Աւելորդ չի լինիլ, եթէ հետեւեալ համեմատութիւնն լսենք. ինչպէս որ սաստիկ քամին խտակում է օդը և ցրում է վնասակար գոլորշիները, նմանապէս և կարգապահութիւնը պահելու համար երբեմն շատ օգտակար կըլինի դասատւանը փոքրիկ փոթորիկ բարձրացնել, որովհետեւ նա շարժում է ննջող խելքը և կարգապահութեանը մի նոր ոչժ է տալիս: Եթէ դասատւո-

նը միշտ լաւ եղանակ է, բոլորն էլ լաւ է անցնում, այն ժամանակ թեթեւամիտ աշակերտները առհասարակ զգում, իմանում են և թույլ են տալիս իրանց ազատ լինել, որը հետզհետէ և աննկատելի կերպով մեծանալով, կարող է վերջապէս խորտակել կարգապահութիւնը: Հէնց այդպիսի դէպքերում յանկարծակի փոթորիկը զարմանալի գործ է կատարում: Մեր կողմից էլի պիտի նկատենք՝ արդեօք հարկաւոր է այն կէտին հասցնել, որ փոթորիկը անհրաժեշտ լինի: Կարացածին չափ՝ ոչ:

Ե.

Կարելի է արդեօք առանց մարմնական պատիժների վարել դպրոցում: Մեր կարծիքով այդ շատ դժուար է, գոնէ ժողովրդական դպրոցի ցածր դասակարգում, որտեղ շատ յաճախ են պատահում այն աստիճանի փչացած ու կոտորացած երեխաներ, որոնց վրայ մարդկային խօսքը ոչ մի ազդեցութիւն չունի: Խնչպէս որ բժիշկը երբեմն մարմնական վէրքերը բուժելու համար դիմում է թունաւոր դեղերի, նըմանապէս էլ բարոյական վէրքերը բուժելու համար երբեմն պէտք է դիմել մարմնական պատիժներին: Բայց ամեն դէպքում էլ զգուշութիւն է հարկաւոր: Ոչ ամեն երեխայի էլ և ոչ ամեն, մինչև անդամ նշանաւոր, յանցանքի համար էլ կարելի է մարմնապէս պատժել: Որպէս զի չըմնասւի մանկան առողջութիւնը, ոչ մի անգամ չի հարկաւոր սրտով պատժել: Մի խօսքով պատիժը պիտի լինի հաջա-

կան, ուղղող. ոչ թէ իրաւաբանական, նախատող կամ ոխ հանող. նա պիտի երեխայի մէջ արթնացնի ամօթ և ցաւակցութիւն դէպի իր յանցանքը, ոչ թէ վախ և գայրոյթ: Այդ պատճառով էլ անթույլատրելի պիտի լինին ճեճը, ականջ քաշելը և այլն: Ցաւալի է, որ գործի մէջ այդ օրէնքը միշտ չէ կատարւում: Բայց բանն էլ նրանումն է, որ տեսողաւոր շատ բան կարելի է, իսկ գործնականապէս դժւարութեամբ իրագործելի են: Եւ մենք կառարկեալէս հաւատացած ենք, որ այն պարունները, որոնք այդպէս սաստիկ բողոքում են մարմնական պատիժների դէմ, եթէ լինէին իմ տեսած դպրոցներից մէկում, կըհասնէին հակառակ ծայրահեղութեան, այսինքն բողոքների ահեղ պաշտպանը կըհանդիսանային:

Ամենքն էլ յայտնի է, որ երեխաները չարութիւն անել են սիրում: Իսկ այդ չարութիւնը խանգարում է դաստաւութեանը: Որպէս զի կարացածին չափ դրան արգելք լինեն, հարկաւոր է հէնց դասի սկզբից կարգը պահպանել: Ցանկարձակի հարցեր առաջարկելով անուշադիր աշակերտներին, կարելի է ստիպել բոլորին՝ էլ միշտ պատրաստի լինել: Դրան պիտի աւելացնել և խմբովին կարգալը: Այդ միջոցը բաւականին կենդանացնում է դաստաւութիւնը, արթնացնում է աշակերտների ուշադրութիւնը, եթէ միայն ուսուցիչը թույլ չըտայ, որ այդ ընթերցանութիւնը աղաղակի հասցնեն, այլ, այսպէս ասած,

չափով և զգուշութեամբ կը հետեւի նրանց, որ ծովերը չըլուեն աչդ ժամանակ: Երեկաները խմբովին կարդալիս այնպէս պիտի կարդան, ինչպէս էլ որ առանձին. միեւնոյն ժամանակ խմբովին արտասանութիւնը պիտի փոխարկւի առանձին արտասանելովը, և ընդհակառակը, ուսուցչի լոկ նշաններով: Թէ ուսուցչի և թէ նրա դասատուութեան արժանաւորութեան մասին կարելի է մի որեւիցէ գաղափար կազմել, լսելով, թէ ինչպէս են աշակերտները խմբովին արտասանում: Ը.

Մինչ դեռ շատ ուսուցիչներ սովորութիւն ունեն աշակերտներին պարսաւելով՝ սառցնել նրանց մէջ սէրը դէպի ուսուսմն, կան մի տեսակներն էլ, որոնք աշակերտներին չափից դուրս կամ անժամանակ գովելովը հասնում են մի ուրիշ ծալրացեղութեան: Չափազանց գովասանքը փչացնում է աշակերտներին, որովհետեւ նրանք սկսում են աչդ ժամանակ երեւակայել, թէ իրանք շատ են աշխատում և սկսում են աչդ պատճառով աշխատելուց դադարել: Ես դրա վերաբերեալ բազմաթիւ օրինակներ եմ տեսել, որոնցից միայն մէկը այստեղ կը յիշեմ: Մի դասատւան մէջ լաւ ընդունակութիւններ ունեցող, բայց սաստիկ ծոյլ մի աշակերտ կար. նա տանու տւած դասերը կամ բոլորովին չէր պատրաստում կամ շատ վատ էր պատրաստում: Ուսուցչի նրա վրայ բոլոր գործ դրած միջոցները չ'օգնեցին նրան. վերջապէս ուսուցիչը դար-

ձաւ նրա ծնողներին, բացատրեց նրանց, թէ բանն ինչու՞ն է, և խնդրեց, որ իրան օգնեն աչդ գործում: Հայրը խոստացաւ ուսուցչին, որ ինքը խիստ կը հետեւի իր որդուն տանու դասերը պատրաստելիս, և ճիշտ կատարեց իր խոստումն. իսկ ուսուցիչը միշտ յայտնում էր նրան, թէ ինչպէս են ընթանում երեխայի դասատւան սլարապմունքները: Այդպիսով ուսուցչին աջողւեց կէս տարուց յետոյ երեխային ուղղել: Ընտելանալով աշխատանքին, նա խրախուսւեց և ջանասէր աշակերտներից մէկը դարձաւ: Միւս դասատուն փոխելուց յետոյ նրա գործերը էլի լաւ էին դնում, բայց վարժապետներից մէկը իր չափազանց գովասանքներով քանդեց նրա գործը: Դրանից յետոյ երեխան սկսում է պարծենալ ընկերների առաջ. միեւնոյն ժամանակը ի հարկէ, յոյսը դնելով իր ընդունակութիւնների վրայ, սկսում է աշխատելուց դադարել: Տարւայ վերջը երևում է, որ նա անկարող է միւս դասատուն փոխել: Ուրեմն միք գովաբանիլ չափազանց և անժամանակ. միշտ առաջ չարմարեցէք աշակերտի բընաւորութեան հետ, որին ուզում էք դուք գովել. և երբ հաւատացած լինէք, որ ձեր գովասանքը նա կարող է առանց իրան վնասելու տանել, այն ժամանակ միայն աւելի խրախուսեցէք նրան դուք ձեր գովասանքով: Հաւանութիւնը և գովասանքը թոյլ և համեստ աշակերտներին խրախուսում են, իսկ ընդունակ և ինքնահաւաններին փչացնում են:

Թ.

Աշակերտին տրեւիք ամեն մի նախատինքը կամ պատիժը պիտի լինի կարճ և արագ. հայհոյանքը, երկար խրախոյանքը և նախատինքները ոչ մի նպատակի չեն հասցնում, այլ մինչև անգամ վնասակար էլ են: Ըստ ուսուցիչներ կան, որոնք իրանց աշակերտներին առաջ ոչ մի ժամանակ ցոյց չեն տալիս, որ մի որեւիցէ բան իրանք չըզիտեն, կարծելով, թէ դրանով իրանց հեղինակութեանը վնասած կըլինեն: Ընդհակառակը, նրանք աւելի վնասում են իրանց սնուտ իմացող ձեւանալով: Աշակերտները երբեմն այնպիսի հարցեր են առաջարկում, որոնք չեն վերաբերում ուսուցչի մասնագիտութեանը և այդ պատճառով նա չի կարող նրանց վճռել. ուրեմն այդպիսի դէպքերում նա իր չիմանալը ծածկելու համար այդ հարցերը պիտի հեռացնի իրանից ընդհանուր ֆրազներով կամ մտքերով: Իսկ աշակերտները կարծես բնազդմամբ, շատ շուտով հասկանում են ուսուցչի թույլ կողմերը, և այն ժամանակ նրանց հարցերին վերջ չըկա: Յետոյ նրա տւած սխալ պատասխանները նրանք գործ են ածում միւս ուսուցչի դասին. երբ ուսուցիչը նրանց սխալը նկատում է, նրանք իսկույն պատասխանում են, որ այն

ինչ ուսուցիչը այդպէս է նրանց բացատրել: Այդ դէպքում մասնագէտ ուսուցիչը ամենադժուար դրութեան մէջ է ընկնում, որովհետեւ չի իմանում, թէ ինչպէս ուղղի իր ընկերոջ սխալը, որ նրան ծիծաղի առարկայ չըդարձնի: Իսկ աշակերտների համար այդ կատարեալ անբանութիւն է: Իմանալով այն ուսուցչի տգիտութիւնը, նրանք ի հարկէ սկսում են երեւակայել, որ նա առհասարակ ոչինչ չի իմանում, և ամեն մի շարժար դէպքում ցոյց են տալիս դէպի նա իրանց անհամակրութիւնը: Իսկ բանը դրան չէր հասնիլ, եթէ ուսուցիչը իրան անչափ գիտութեանը վերաբերեալ աշակերտական հարցերին ուղղակի պատասխանէր, որ նա, այդ գործում մասնագէտ չըլինելով, չի կարող նրանց հարցը վճռել, և որ դրա համար նրանց հարկաւոր է այս ինչ ուսուցչին դիմել: Դրանով աշակերտների շարգանքը դէպի ուսուցիչը ոչ մի ժամանակ չի նւազիլ, որովհետեւ նրանք շուտով կը հասկանան, որ մէկ մարդ ամենն էլ չի կարող լաւ իմանալ: Կասկած չըկա, որ այդ դէպքը կարողապահութեան վերաբերմամբ մեծ նշանակութիւն ունի և այդ պատճառով չըպիտի թեթեւ աչքով նայել դրա վրայ:

ՄԻՐ—ԿՕՆՕ

Նախընթաց №№ 5—6 հանելուկների, թւաբանական խնդիրների բացատրութիւնները. 20) լեզու, ուզել. 21) ճանապարհ. 22) մոմ. 23) հաշտտան. 24) մոթայ (պանիր). 25) Արշակին կըհասնի 20 կոպ., իսկ Արամին՝ 5 կոպ.: Եմեն մի խնձորը 3 հաւասար մասի բաժանելով՝ Արշակը ունենում է 9 կտոր խնձոր, իսկ Արամը 6-ը: Ուրեմն Վաղարշակը 4 կտոր առաջինի խնձորներիցն է ուտում, իսկ 1 կտոր երկրորդից. այդպիսով Արշակը վերցնում է 20 կ., իսկ Արամը՝ 5 կ.:

Ժամանակաւոր խմբագիր ԱՒԵՏԻՔ ԱՐԱՍԻԱՆԵԱՆՅ

Հրատարակիչ ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ